

Grey Scale #13

DANES
-PICTA
.COM

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

STUDJA I MATERJAŁY DO HISTORJI USTAWODAWSTWA
SYNODALNEGO W POLSCE. NR 6.

NAJDAWNIEJSZE
STATUTY SYNODALNE

ARCHIDIECEZJI GNIĘŻNIĘSKIEJ

ORAZ

STATUTY Z RĘKOPISU OSS. NR. 1627

Z UWZGLĘDNIENIEM MATERJAŁÓW ZEBRANYCH
PRZEZ Ś. P. B. ULANOWSKIEGO

OPRACOWAŁ

WŁADYSŁAW ABRAHAM

W KRAKOWIE

NAKŁADEM POLSKIEJ AKADEMJI UMIEJĘTNOŚCI
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI G. GEBETHNERA I SPÓŁKI
1920.

Colour Chart #13

DANES
-PICTA
.COM

STUDJA I MATERJAŁY DO HISTORJI USTAWODAWSTWA
SYNODALNEGO W POLSCE. NR. 6.

NAJDAWNIEJSZE
STATUTY SYNODALNE
ARCHIDIECEZJI GNIEŹNIENSKIEJ

ORAZ

STATUTY Z RĘKOPISU OSS. NR. 1627

Z UWZGLĘDNIENIEM MATERJAŁÓW ZEBRANYCH
PRZEZ Ś. P. B. ULANOWSKIEGO

OPRACOWAŁ

WŁADYSŁAW ABRAHAM

W KRAKOWIE
NAKŁADEM POLSKIEJ AKADEMJI UMIEJĘTNOŚCI
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI G. GEBETHNERA I SPÓŁKI
1920.

3 egz. do l. 154.495

1599

7.4.12

BR

STUDJA I MATERJAŁY DO HISTORJI USTAWODAWSTWA
SYNODALNEGO W POLSCE. NR. 6.

NAJDAWNIEJSZE
STATUTY SYNODALNE
ARCHIDIECEZJI GNIEŹNIEŃSKIEJ

ORAZ

STATUTY Z RĘKOPISU OSS. NR. 1627

Z UWZGLĘDNIENIEM MATERJAŁÓW ZEBRANYCH
PRZEZ Ś. P. B. ULANOWSKIEGO

OPRACOWAŁ

WŁADYSŁAW ABRAHAM

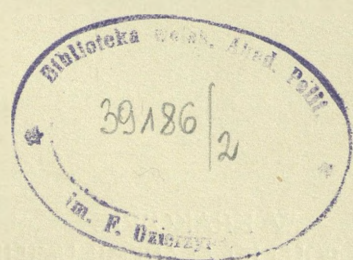
D. 8025

W KRAKOWIE
NAKŁADEM POLSKIEJ AKADEMJI UMIEJĘTNOŚCI
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI G. GEBETHNERA I SPÓŁKI
1920.

93(438)7

276 344

Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem J. Filipowskiego.

I.

Statuty gnieźnieńskie.

W związku z ogłoszoną jeszcze w r. 1888 pracą moją o statutach arcyb. Mikołaja Trąby podjąłem przed laty dalsze studia nad częściowo tylko znanymi uchwałami synodu prowincjonalnego arcyb. Wojciecha Jastrzębca w Łęczycy, w maju 1425 r., gdyż synod ten zajmował się pewnego rodzaju rewizją kodyfikacji Trąby i uchwalił zmianę niektórych postanowień w niej zawartych. Wówczas to natrafiłem na notatkę Blumenstocka-Halbana, w jego Sprawozdaniu z poszukiwań w ces. bibliotece w Petersburgu, że w rękopisie łacińskim z biblioteki Załuskich, Lat. II, 4°, nr. 119, mieszczą się statuty synodu łeczyckiego¹⁾, a sądząc, że odnajdę tam poszukiwane statuty z r. 1425, sprowadziłem ów rękopis do Lwowa; przekonałem się jednak po jego zbadaniu, że owe statuty nie są wcale statutami prowincjonalnymi, lecz diecezjalnymi i że odnieść je należy do czasów wcześniejszych, przed r. 1425, że więc mam przed sobą najstarsze dotąd zachowane statuty diecezji gnieźnieńskiej. Ponieważ w naszej Akademji Umiejętności w Krakowie omawialiśmy w tym czasie żywo projekt publikacji Zbioru statutów synodalnych kościoła polskiego, przeto doniosłem zaraz o tych moich spostrzeżeniach ś. p. Ulanowskiemu i otrzymałem od niego odpowiedź, że on zna te statuty z innych także rękopisów i że zamierza je wydać, przyczem prosił mnie o nadesłanie mu mojej kopji tych statutów. Życzenie jego wkrótce spełniłem i odtąd nie zajmowałem się więcej sprawą publikacji tego pomnika a ko-

rzyszałem z niego czy to w moich wykładach, czy w innych pracach, na podstawie odpisu, który sobie sporządziłem. Ś. p. Ulanowski zamiaru swego nie zdołał już niestety wykonać, a w tekach po nim pozostałych znalazły się tylko obok kopji, którą mu nadesłałem, dwa jeszcze bardzo starannie jego ręką sporządzone odpisy tych statutów²⁾, jeden oznaczony tą samą sygnaturą rękopisu, z którego pochodziła moja kopja, i drugi bez żadnej sygnatury, a nawet bez żadnej notatki, z jakiego pochodzi rękopisu. Brak było także jakiegokolwiek opracowania naukowego tych materiałów. Rychła publikacja tego pomnika ustawodawczego naszego kościoła wydaje mi się jednak bardzo pożądaną i to nie tylko z tego względu, że jest to najdawniejszy znany statut diecezjalny archidiecezji gnieźnieńskiej, lecz także z tego powodu, że stanowi on bardzo interesujące ogniwo w rozwoju ustawodawstwa polskiego kościoła, opiera się bowiem z jednej strony na brzmieniu statutów diecezji wrocławskiej z r. 1402, które odpowiednio modyfikuje, a z drugiej strony stał się podstawą późniejszych statutów archidiecezji w czasach arcyb. Jana Łaskiego w r. 1512, tak, że obecnie po zestawieniu i porównaniu tych trzech pomników można będzie śledzić bardzo dokładnie przez przeciąg 110 lat ewolucję naszego kościelnego ustawodawstwa pod wpływem współczesnych potrzeb kościelnych i prądów przenikających społeczeństwo polskie w tych czasach.

A. Data synodu.

O ile pomniki prowincjonalnego ustawodawstwa kościoła polskiego począwszy od wieku XIII są stosunkowo dość obfite, o tyle materiał dotyczący ustawodawstwa diecezjalnego jest o wiele więcej fragmentaryczny i datuje się z czasów późniejszych. Jedynie w diecezji wrocławskiej dochowały się statuty z drugiej połowy wieku XIII (1279), diecezja krakowska posiada najdawniejsze zabytki swego ustawodawstwa dopiero od czasów biskupa Nankera (1320), płocka od r. 1398, wrocławska od r. 1402, przemyska od r. 1415, poznańska z czasu około r. 1420, a z gnieźnieńskiej do niedawna oprócz pewnych postanowień z drugiej

połowy wieku XV (1456) żadne wogóle wcześniejsze statuty średniowieczne nie były znane. Nie należy stąd wnosić, jakoby w czasach dawniejszych statutów takich nie wydawano i nie ogłaszano, nie doszły one jednak do nas głównie dla tego, że później wskutek gromadzenia się nowego i aktualnego materiału ustawodawczego dawne statuty wychodziły z użycia, więc nie poświęcano im już baczniejszej uwagi, tak, że z czasem zupełnie się zatraciły a tylko niektóre szczęśliwym trafem tu i ówdzie w dawnych rękopisach przypadkiem się zachowały. Każdy nowy statut, zwłaszcza gdy był obszerniejszym i więcej wyczerpującym o charakterze pewnego rodzaju kodyfikacji, skazywał na zagładę statuty dawniejsze, nie przedstawiające więcej praktycznego interesu, a w diecezjach naszych nie prowadzono niestety osobnych ksiąg, w któreby wpisywano akty ustawodawcze diecezjalne, jak to miało miejsce, przynajmniej częściowo, w stosunku do ustawodawstwa prowincjonalnego prowincji gnieźnieńskiej.

Takim statutem kodyfikującym prawo diecezjalne był w archidiecezji gnieźnieńskiej statut arcyb. Jana Łaskiego, ogłoszony w r. 1512 i współcześnie drukowany ³⁾, i on też przyczynił się do zatracenia prawie wszystkich statutów dawniejszych, ocalał tylko przypadkiem obok statutów z r. 1456 jego pierwotwór z wieku XV dzięki temu zapewne, że spuścizna nasza rękopiśmienna z tego wieku jest dość bogatą, a pomnik ów musiał być wówczas bardzo rozpowszechniany i często odpisywany. Tym pierwotworem są statuty, które właśnie ogłosić zamierzamy. Akt ów ustawodawczy nie jest niestety datowany a z faktu, że mieści się on w rękopisie z połowy wieku XV można jedynie wnosić, że powstał przed r. 1450. Bliższą datę musimy w inny sposób starać się oznaczyć. W rękopisie petersburskim, z którego odpis statutów tych sporządziłem, znajduje się na ich wstępie napis: »Secuntur statuta sinodalia lanciciensia« a na końcu podobnie nota: »Expliciunt statuta sinodalia lanciciensia«, z czego wypływa, że na jakimś synodzie diecezjalnym w Łęczycy zostały one wydane, lecz fakt ten nie wiele się przyczyni do rozwikłania pytania, bo znowu niewiadomo, o jaki synod łęczycycki w tym wypadku chodzi. W odpisie Ula-

nowskiego z nieznanego rękopisu posiadają te statuty inny napis a mianowicie: »Sequuntur statuta valde necessaria compilata per archiepiscopum Nicolaum«, a ta notatka dopiero może się przyczynić do ściślejszego oznaczenia czasu powstania statutów, gdyż na jej podstawie można stwierdzić, że pochodzą one z lat 1403—1422, to jest z czasów albo arcybiskupa Mikołaja Kurowskiego (1402—7/9 1411), albo Mikołaja Trąby (30/4 1412—7/12 1422). Wprawdzie z czasów obu tych arcybiskupów nie posiadamy żadnej wiadomości o jakimkolwiek synodzie diecezjalnym łęczyckim, lecz względ ten niema żadnego znaczenia, bo wiadomość o takim synodzie mogła bardzo łatwo zaginąć. Chodziło więc tylko o to, któremu z tych dwóch arcybiskupów należałoby przyznać autorstwo tego aktu. Na pierwszy rzut oka skłaniałoby się można do oświadczenia się za Mikołajem Trąbą, który jak wiadomo przedsięwziął kodyfikację statutów prowincji gnieźnieńskiej i który jeszcze w końcu swych rządów zwołał synod prowincjonalny do Łęczycy na 24 sierpnia 1422, na którym może ogłoszona dawniej przez Ulanowskiego instrukcja dla wizytatorów synodalnych została ułożoną⁴⁾. Bliższe jednak rozpatrzenie treści samego pomnika doprowadza do innych wyników. Uderzać musi przedewszystkiem ta okoliczność, że w tekście statutów nie wspomniano nigdzie ani słowem o herezji Husa, co świadczy, że statuty te przed potępieniem Husa na soborze w Konstancji (czerwiec 1415) zostały sformułowane, ale co ważniejsze, że statuty te są niemal identyczne ze statutami Mikołaja Kurowskiego, wydanymi przez niego jeszcze jako biskupa włocławskiego w r. 1402 dla diecezji włocławskiej⁵⁾. Że on właśnie a nie jego następcą powtórzył te swoje statuty dla archidiecezji gnieźnieńskiej, gdy w końcu r. 1402 lub początku r. 1403 objął jej rządy, jest więc niemal rzeczą pewną.

W treści samych statutów jednak nie brak wskazówek, które pozwalają na jeszcze bliższe oznaczenie ich daty. Stwierdziwszy, że są one ze statutami włocławskimi prawie identyczne, musimy jednak zarazem podnieść, że istnieją także między nimi pewne ważniejsze różnice. Statuty gnieźnieńskie obejmują naprzód pewne postanowienia (c. 8, 14—17 i 26),

których we włocławskich niema. Mogły one być nowo dodane, albo też, co prawdopodobniejsze, powtórzone z dawniejszych statutów diecezji gnieźnieńskiej, ale co ważniejsze, w naszych statutach zmieniono lub opuszczono celowo pewne postanowienia statutów włocławskich i to w celu złagodzenia tych przepisów. A chodzi tu właśnie o przepisy bardzo charakterystyczne i doniosłe, bo dotyczące spraw o dziesięcinę i nakazu głoszenia zapowiedzi małżeńskich. W sprawie dziesięcin statuty włocławskie nakazują pod karą ekskomuniki, aby duchowni od obowiązanych do dziesięciny, szlachty czy nieszlachty, wybierali należność w całej pełni i im niczego pod wpływem jakiegokolwiek bojaźni nie opuszczali⁶⁾, statuty gnieźnieńskie zaś pominęły to postanowienie zupełnie, a co do zapowiedzi, podczas kiedy statuty włocławskie kategorycznie nakazują głosić je bez wyjątku w trzech po sobie następujących dniach świątecznych⁷⁾, statuty gnieźnieńskie pozwalają, aby, jeżeli te święta nie przypadają w jednym tygodniu, głoszą zapowiedzi w trzech dniach powszednich, a nadto zwalniają od tego statutu szlachtę, której związki małżeńskie układają się na kilka miesięcy naprzód przed ślubem, i pozwalają na udzielanie ślubów w domu, przyczem tylko ubocznie wspomniano o potrzebie zapowiedzi, tak jakby je tylko wtedy głosić miano, gdyby ślub nie odbywał się w kościele. Zauważyć należy, że jeszcze w maju r. 1406 synod prowincjonalny w Kaliszu kategorycznie nakazywał ściśle przestrzeganie przepisów o głoszeniu zapowiedzi (art. IV)⁸⁾, ponieważ zaś trudno przypuścić, aby ów synod prowincjonalny miał właśnie na celu uchylić łagodniejsze przepisy nakrótka przedtem przez samego arcybiskupa wydane, przeto raczej wnosić należy, że owe postanowienia są późniejsze i że musiały zająć zbyt ważne przyczyny, które tak doniosłą zmianę stanowiska w przeciągu kilku lat wywołały. Nie trudno je odnaleźć. Wiadomo, że pod wpływem niezadowolenia wobec przywilejów kościelnych, szerzącego się wśród szlachty, i nie bez przyczynienia się prądów husyckich z Czech idących, przyszło do groźnej manifestacji stanu szlacheckiego na zjeździe w Piotrkowie 17 października 1406, powtórzonej na drugim zjeździe w tem mieście w akcji konfederacji szlachty dla obrony praw przeciw duchowieństwu

z 16 października 1407⁹). Zjazd z r. 1406 uchwalił cały szereg grawaminów i żądań pod adresem kleru, a wśród nich główne miejsce zajmują zażalenia co do poboru dziesięcin (art. III—IV i X) i co do zapowiedzi (art. XI). W tej sprawie zwłaszcza zaczepiają te uchwały »quandam instructionem noviter factam, quomodo sponsalia inter homines utriusque sexus proclamantur et ad duas protelantur septimanas«, i żądają, aby zapowiedzi były wymagane tylko przy małżeństwach osób nieznanach¹⁰). Wymierzoną jest ta uchwała widocznie przeciw postanowieniu art. IV wspomnianego synodu prowincjonalnego w Kaliszu, który przed kilku miesiącami przed tem się odbył, a szlachta uważała to za punkt swego honoru, aby jej nie traktowano na równi z ludźmi obcymi i nie wywoływano ich małżeństw publicznie, tudzież nie odwlekano z powodu zapowiedzi zawarcia ślubów. O to przez długi czas jeszcze toczyły się spory.

Zjazdy piotrkowskie, których bezpośrednio przyczyny i skutki nie zostały dotąd w nauce należycie i dostatecznie wysświetlone i ocenione, wywołały w pierwszym rządzie ferment dla ówczesnych stosunków państwowych bardzo niepożądany, bo nie należy zapominać, że Polska stała wtedy przed śmiertelną rozprawą z Zakonem krzyżackim, że więc rozterki wewnętrzne o tak ostrym charakterze mogły ją znacznie osłabić i jej siły paraliżować. Nie można też wątpić, że władza państwowa żywo w tym sporze była interesowaną i w kierunku jego złagodzenia wpływać musiała. Brak nam wprawdzie dostatecznych źródeł, aby śledzić dokładnie przebieg rozwoju ówczesnych wypadków i zbadać wszystkie fazy sporu, ale stwierdzić możemy, że ruch zainicjowany przez szlachtę w Piotrkowie objął całą Polskę, bo odbił się z niemniejszą siłą w Małopolsce w diecezji krakowskiej, gdzie nawet zachowanie się duchowieństwa wobec postulatów szlachty przyczyniło się do zaognienia sporów.

Już bowiem w maju r. 1407 biskup wraz z duchowieństwem diecezji krakowskiej w odpowiedzi na pierwszy zjazd piotrkowski uprzedzili konfederację szlachty własną konfederacją, zawiązaną pod przysięgą dla obrony praw, wolności i dochodów kościelnych i to nawet na wypadek, gdyby im groziła kara wygnania lub zniszczenie albo konfiskata dóbr ko-

ścielnych¹¹⁾, a jeszcze w początku 1409 (19 kwietnia) Piotr Wysz, biskup krakowski, bawiący od roku we Włoszech i tylko na podstawie informacji ze strony kapituły powiadomiony o tem, co się w kraju dzieje, wzywał kapitułę, aby stała twardo przy prawach kościoła¹²⁾; lecz w międzyczasie jego wikariusz generalny, Jan Szafraniec, zarządzający w nieobecności biskupa diecezją, widział się spowodowanym do zmiany nieprzejednanego stanowiska. Świadczą o tem wymownie postanowienia synodów krakowskich przez niego zwołanych, które się odbyły w Sandomierzu 10 września 1408 i w Krakowie 1 października tegoż roku, i to właśnie w postanowieniach dotyczących się spraw dziesięcinnych i zapowiedzi¹³⁾. W sprawie o dziesięcinę nie poczyniono tam wprawdzie ustępstw zasadniczych, lecz ustępstwa formalne, potępiając bezwzględne i natarczywe domaganie się uiszczenia dziesięciny¹⁴⁾, a co do zapowiedzi zabroniono duchownym dawania ślubów obcym parafianom i polecono odsyłać ich do właściwych plebanów, aby ci po zapowiedziach ślubu im udzielili¹⁵⁾. W obu tych postanowieniach uderza stanowcza zmiana tonu i pewien zwrot ku więcej pojednawczemu stanowisku, widocznie więc w ciągu r. 1408 zaszły jakieś wypadki, które na zmianę usposobienia wśród kleru oddziały. Może względ na sprawę Ojczyzny, a może i nacisk królewski. I w archidiecezji gnieźnieńskiej stosunki się zmieniają. Toczą się przede wszystkim układy ze szlachtą w sprawie dziesięcin, które doprowadziły do ugody pod datą 25 kwietnia 1409 zawartej¹⁶⁾, a w tym też czasie, to jest po drugim zjeździe piotrkowskim, a może nawet już w r. 1408, jak sądzimy, odbył się ów synod w Łęczycy, na którym nasze statuty z owymi w duchu pojednawczym sformułowanymi zmianami dawniejszych postanowień włocławskich zostały ogłoszone. I tu, jak w statutach krakowskich, zadowolono się co do dziesięcin tylko ustępstwem formalnym, nie upierając się przy ich bezwzględnem ściąganiu, ale za to co do zapowiedzi schlebiono próżności szlachty, zezwalając na znaczne skrócenie czasu zapowiedzi i na udzielanie ślubów w domu, co niewątpliwie miało na celu pewne ułagodzenie wzburzonych umysłów. Za prawdopodobieństwem daty r. 1408 przemawia także fakt, że w lipcu tego roku toczyła się

przy współudziale króla w Łęczycy ważna dla kapituły gnieźnieńskiej sprawa z jej proboszczem Mikołajem Strossbergiem¹⁷⁾. Był tam obecny również arcybiskup, tudzież biskupi płocki i poznański. Że tam wówczas ogólne sprawy polityki zewnętrznej i wewnętrznej były także omawiane, nie podlega wątpliwości; może też przy sposobności tego zjazdu, który z góry był zapowiedziany, odbył się również ów synod diecezji gnieźnieńskiej, aby dać wyraz ugodowemu stanowisku kleru, który wprowadzie zasad prawa powszechnego, czy to w sprawie dzieścińcin, czy to zapowiedzi, zmienić nie mógł, ale okazał gotowość do ustępstw w granicach możliwych. Dla uzupełnienia obrazu, jak dalece nasz synod łęczycki liczył się nawet z pewnymi drażliwymi interesami wśród pospólstwa szlacheckiego, musimy zwrócić uwagę na jeden jeszcze charakterystyczny szczegół.

W ciągu drugiej połowy XIV wieku zakorzenił się w sądach ziemskich bardzo niewłaściwy zwyczaj, że strony, chcąc przewlekać w sądzie procesy, odraczały ciągle terminy sądowe z powodu choroby, dowodząc jej faktem, że się u swego duchownego spowiadały i na śmierć dysponowały. Ponieważ i najzdrowszy człowiek nigdy nie może przewidzieć chwili swej śmierci, przeto łatwo pojąć, do jakich nadużyć zwyczaj taki mógł prowadzić. Usunięto go też radykalnie, ale dopiero w r. 1420, równocześnie drogą ustawodawstwa kościelnego i świeckiego. Pierwszą próbę w kierunku jego uchylecia podjął jednak już Mikołaj Kurowski w swych statutach włocławskich w r. 1402, w gnieźnieńskich jednak statutach, wśród innych widocznie warunków publikowanych, on sam uznał za stosowne postanowienie to wypuścić¹⁸⁾.

Po za temi, polityką wewnętrzną podyktowanemi, zmianami i opuszczeniami statuty łęczyckie, podobnie jak ich wzór włocławski, zasługują także na wszelkie uznanie, zwłaszcza o ile chodzi o względy na dyscyplinę kleru, której we wszelkich niemal kierunkach dotyczą. Sformułowane są bardzo wyczerpująco, a przytem zwięzłe, tak, że mogły służyć również jako wzór dla innych diecezji. Może ustawodawca miał nawet ten cel na oku, bo w stylizacji mówi się tam wogóle tylko o biskupie, a nie o arcybiskupie, dopiero na samym końcu wymieniono

szczególne prawa arcybiskupa co do wypadków grzechów jemu do rozgrzeszenia zastrzeżonych.

Kto był autorem tych statutów, trudno dziś dowieść. Polska miała wówczas wśród kleru wyższego każdej diecezji dobrze wyszkolonych, nawet na uniwersytetach zagranicznych, kanonistów, a zresztą i sam Mikołaj Kurowski jako doktor praw¹⁹⁾ mógł być redaktorem swych statutów włocławskich, które później dla archidiecezji gnieźnieńskiej przerobił i może w r. 1408, a w każdym razie w czasie między r. 1407 a 7 września 1411, na synodzie łączycykim ogłosił²⁰⁾.

Odpowiadały one w zupełności potrzebom ówczesnej dyscypliny kościelnej, a chociaż później na synodzie w Gnieźnie w połowie kwietnia 1456 arcybiskup Jan Sprowski częściowo je przerobił i uzupełnił²¹⁾, to jednak Jan Łaski w swej publikacji statutów diecezjalnych w r. 1512 nie na owej przeróbce Sprowskiego, lecz na naszych statutach łączycykich się oparł.

Czy statuty łączycyckie wraz ze statutami włocławskimi z r. 1402 nie miały może jakiegoś dawniejszego wspólnego źródła, czy to w dawniejszych statutach gnieźnieńskich, czy to innych, nie możemy obecnie stwierdzić.

B. Tekst statutów.

Jeden z odpisów Ulanowskiego, równobrzmiący z odpisem moim, został sporządzony, jak już zaznaczyliśmy, z papierowego rękopisu pod sygnaturą Lat. II, 4°, nr. 119, Biblioteki cesarskiej w Petersburgu, dokąd się dostał z dawnej Biblioteki Załuskich. Rękopis ten, opisany dokładnie przez Korzeniowskiego²²⁾, pochodzi z połowy wieku XV-go i liczy 109 kart a obejmuje głównie różne statuty synodalne i to naprzód na k. 14—20^v statuty diecezjalne poznańskie biskupa Andrzeja Łaskarza z Gossławic, z okresu około r. 1420, następnie na k. 20—28 nasze statuty łączycyckie a po nich na k. 28—84^v statuty prowincjonalne Mikołaja Trąby z r. 1420. Jak świadczą notatki na końcu rękopisu, wymieniające niektórych członków kolegiaty kaliskiej, należał on pierwotnie prawdopodobnie do kolegiaty lub któregoś z kanoników w Kaliszu, któremu służył do praktycznego użytku.

Nasze statuty nie posiadają wstępu, zwykłego przy statutach synodalnych, lecz rozpoczynają się spisem treści, który jednak nie jest zupełnym, gdyż podaje tylko 49 rubryk. Spis ten jest bardzo dowolny i pobieżny, bo nie uwzględnia wielu postanowień. Dość niedbale jest również pisany sam tekst, wiele w nim myłek pisarskich i opuszczeń słów poszczególnych, braki te jednak dadzą się łatwo sprostować lub uzupełnić na podstawie statutów wrocławskich i druku Łaskiego z r. 1518. Nie o wiele staranniejszym jest tekst drugiego odpisu Ulanowskiego, chociaż zdaje się jest bliższym oryginalnego brzmienia statutów, lecz niestety w jego tekach nie mogliśmy znaleźć nigdzie wskazania źródła, skąd został zaczerpnięty. Domyślamy się jednak, że pochodzi on z rękopisu zbliżonego bardzo do rękopisu dawnej Biblioteki Załuskich, znajdującego się również w ces. Bibliotece w Petersburgu, gdzie został oznaczony sygnaturą Lat. I, 4°, nr. 59, a pochodzącego zdaje się z pierwszej połowy wieku XV. Blumenstock-Halban w sprawozdaniu ze swych poszukiwań tamtejszych²⁹⁾ podał pod nr. 230, że w rękopisie tym, od karty 144 począwszy, znajduje się »wyciąg ze statutów arcybiskupa Trąby w 73 odrębnych artykułach«, i podaje jego początek, równobrzmiący z pierwszym ustępem naszych statutów łączyckich, wskutek czego przypuścić musimy, że są to właśnie statuty łączyckie. Ponieważ i odpis Ulanowskiego obejmuje taką samą ilość artykułów a, jak wspomnieliśmy, posiada napis: »Sequuntur statuta valde necessaria compilata per Reverendissimum Archiepiscopum Gneznensem Nicolaum«, przeto wnosimy także, że będzie się on pokrywał z tekstem owego rękopisu. Napis ten zapewne był powodem, że Blumenstock-Halban przeczytał owe statuty za streszczenie kodyfikacji Mikołaja Trąby, chociaż podobnie stylizowanego postanowienia, jak ustęp pierwszy statutów łączyckich, w niej nie ma. Gdyby nie różnice w dwóch błędnie wypisanych słowach, zachodzące pomiędzy tekstem odpisu Ulanowskiego a pierwszym ustępem podanym przez Blumenstocka-Halbana, nie wahalibyśmy się nawet twierdzić, że odpis Ulanowskiego z tego właśnie rękopisu pochodzi, tem bardziej, że może Blumenstock-Halban błędy te sam poprawił. Wobec dzisiejszych stosunków nie możemy jednak wszystkich

powyższych domysłów i wniosków sprawdzić, bo dłuższy jeszcze zapewne czas upłynie, zanim nauka będzie mogła ze zbiorów znajdujących się dziś w Petersburgu korzystać; pomimo tego jednak, nawet bez uwzględnienia owego drugiego rękopisu petersburskiego, przystępujemy do wydania naszego pomnika, gdyż jego tekst już na podstawie tych dwóch odpisów, którymi rozporządzamy, zwłaszcza przy pomocy statutów wrocławskich i wydania Łaskiego, da się w zupełności ustalić. Kiedyś, gdy wśród lepszych warunków nauka nasza podejmie wydawnictwo ogólnego zbioru statutów synodalnych kościoła polskiego, łatwo będzie ewentualne niedomagania tego wydania poprawić przez uwzględnienie większej ilości rękopisów, które może jeszcze się odnajdą.

Rękopisy, z których pochodzą oba odpisy, jakimi obecnie rozporządzamy, nie czerpały z oryginału, lecz z jakichś odpisów, których współcześnie nie brak było ani w żadnej kapitule, ani w żadnej parafji w archidiecezji gnieźnieńskiej. Tekst rękopisu Lat. II, nr. 119, jest znacznie pełniejszym, aniżeli nieoznaczony tekst odpisu Ulanowskiego. Oprócz bowiem spisu treści obejmuje on jeszcze na końcu trzy ustępy, których w drugim odpisie Ulanowskiego nie ma, a mianowicie spis świąt w archidjakonacie gnieźnieńskim, zestawienie grzechów zastrzeżonych biskupowi do rozgrzeszenia i podobny spis wypadków zastrzeżonych dla arcybiskupa. Obecnie niepodobna stwierdzić, czy to są dodatki późniejsze, których w statutach synodalnych pierwotnych nie było, czy też, że ustępy te należały już od razu do tekstu pierwotnego a w rękopisie, z którego pochodzi drugi odpis Ulanowskiego, dla tego zostały opuszczone, bo może służył on komuś z innej diecezji, więc nie przedstawiały tam bezpośredniego interesu. Wzór statutów łęczyckich, statuty wrocławskie z r. 1402, posiadają wszystkie owe dodatki, z wyjątkiem naturalnie ustępu ostatniego, tyżącego się praw arcybiskupa, więc okoliczność ta przemawiałaby za tem, że i w statutach łęczyckich dodatki te w tekście pierwotnym się znajdowały.

Jako podstawę wydania obecnego przyjmujemy rękopis petersburski II, 4°, nr. 119, jako jedyny, którego tekst jest pewny i tak przezemnie, jak i przez ś. p. Ulanowskiego, sprawdzony.

Uwzględniamy jednak również drugi nieoznaczony odpis Ulanowskiego, zaznaczając wszystkie odmiany tekstu. Okazał się on nadto bardzo przydatnym dla sprostowania wielu błędów rękopisu petersburskiego. Sprawia on bowiem wrażenie, jakoby pochodził z jakiegoś rękopisu, który się opierał bezpośrednio na wzorze pisanym za życia autora statutów, arcybiskupa Mikołaja. Przemawia za tem głównie przytoczony wyżej napis w nagłówku statutów umieszczony, stylizowany tak, jak gdyby arcybiskup ten był jeszcze przy życiu. Odpis ten tu i owdzie wydaje się nawet poprawniejszym, chociaż w ustępie o małżeństwie zdradza późniejszą przeróbkę tekstu w kierunku ewentualnego przeciągania zapowiedzi na dwa tygodnie, co się z równoczesnem dozwoleńiem głoszenia ich w dniu powszednie nie zgadza.

W naszym wydaniu statutów łeczyckich oznaczamy rękopis petersburski głoską P, a ów drugi odpis Ulanowskiego głoską U.

Przypiski.

¹⁾ Wiadomość o rękopisach prawno-historycznych Biblioteki w Petersburgu. Archiwum komisji historycznej VI, str. 421, nr. 244.

²⁾ Teki nr. 50.

³⁾ Statuty owe na podstawie rzadkiego dziś współczesnego wydania z r. 1513 wydrukował Ulanowski w publikacji: Materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce w w. XVI. Archiwum komisji prawniczej I, str. 354—363, nr. III.

⁴⁾ Akt zwołania tego synodu ogłosił również Ulanowski w Archiwum kom. hist. V, str. 214. W tym samym tomie znajduje się także ogłoszona przez niego wyżej powołana instrukcja jako dodatek do pracy: Kilka uwag o statutach synodów diecezjalnych krakowskich z XIV i XV stulecia. Ulanowski nie określił bliżej jej pochodzenia, zaznaczył tylko, że może wypadnie ją odnieść do synodu kaliskiego z r. 1420 i że możliwem jest również, że zawdzięcza powstanie swoje dopiero któremuś z późniejszych, ale bezwątpienia od chwili wydania statutów Mikołaja Trąby nie bardzo odległych, prowincjonalnych synodów.

Instrukcja ta wymaga jeszcze bliższego naukowego zbadania, bo nie jest wykluczonem, że nie będzie ona prowincjonalną, lecz diecezjalną gnieźnięnską. Jeden szczegół uszedł uwagi ś. p. Ulanowskiego. Idąc, jako znakomity paleograf, wiernie za brzmieniem rękopisu, wydrukował jeden ustęp tej instrukcji w ten sposób: »Item inquiratur a quolibet plebano, si habet statuta sinodalia ultimo confecta et in sinodo in licencia pronunciatia«. Zdaje mi się nie podlegać wątpliwości, że zaszła tu omyłka ze strony pisarza rękopisu i że zamiast słów »in licencia«, które w tem miejscu byłyby zupełnie niezrozumiałe, należy czytać »in lancicia«. Na tej podstawie akt ów możnaby odnieść do któregoś z synodów łęczyckich prowincjonalnych lub diecezjalnych.

5) Zob. Chodyński, Statuta synodalia dioecesis Wladislawiensis et Pomeraniae, str. 1—9, nr. II. Synod ten odbył się 7 kwietnia.

6) »Item mandamus sub pena excommunicationis omnibus beneficiatis, qui habent decimas, ut a suis decimatoribus tam nobiles quam ignobiles pleno, quantam in eis est, percipiant, neque eis ex quocumque timore parcant«.

7) »Item volumus, quod nullus vel aliquis personas quascunque copulare matrimonialiter debeat nisi in ecclesia et bannis editis, id est tribus proclamationibus in tribus festis precedentibus, et hoc intimet populo, quod secus faciens multabitur pena sinodali«.

8) Art. IV: »Hoc sacro aprobante concilio decernimus, quod... capitulum »cum inhibitione« de clandestina desponsatione, de bannis ante copulam promittendis, ad unguem observetur« Hube, Antiquissimae constitutiones synodales provinciae Gneznensis, str. 222.

9) Ogłosił te akta naprzód Bobrzyński w I tomie Rozpraw wydziału histor.-filozof. Akademji Um. str. 108—123, skąd je następnie przedrukowano w Codex epist. sacc. XV. T. I, str. 26—29, nr. 34 i 35; zob. nadto Ulanowski, Zjazdy piotrkowskie z r. 1406—1407 i ich uchwały, Kraków 1887 r.

10) »Item quoniam multotiens contingit, per novas et infinitas adinventiones nonnulla homicidia et scandala oriuntur, ut

puta per quamdam instructionem noviter factam, quomodo sponsalia inter homines utriusque sexus proclamantur et ad duas protelantur septimanas, ex quarum prorogatione multa et incommoda, contentiones, rixae excitantur, igitur ut de cetero tales proclamationes esse non debeant omnibus hominibus plebanis notis et in ipsorum parochiis natis, dumtaxat exceptis advenis et ignotis«.

¹¹⁾ Kod. dypl. Katedry krak. II, nr. 496: »Considerantes ardua ymo maxima negocia et diversa pericula ipsi ecclesie necnon personis eidem servientibus, bonisque, proventibus, pertinentiis suis nostris modernis temporibus, mutacione temporum exigente, incumbere et ingruere, que proh dolor usque ad nunc currencia tempora non sunt audita... nos astringimus et obligamus prefatam ecclesiam in omnibus suis bonis, fructibus, proventibus et pertinentiis quibuscunque, iuribus cunctis, in quibuscunque rebus consistant, privilegiis, immunitatibus, libertatibus ac indultis universis... defendere, propugnare, promovere et tueri... etiam si, quod absit, penam exilii ac omnium nostrorum bonorum mobilium et immobilium destruccionem, desolacionem, dissipacionem seu destraccionem pati ac subire debemus seu quovismodo sustinere«. Być może, że ta konfederacja wywołała właśnie konfederację szlachecką.

¹²⁾ Cod. epis. s. XV, T. I, nr. 38: »Quare hortamur vos in Christo et petimus, quatenus constantia sincera, quam semper habuistis, tamquam veri zelatores teneatis viriliter vos opponentes, nam una nobiscum in huiusmodi negotio dispositi stare sumus et morti obviare«.

¹³⁾ Statuty tych synodów odnalazł Ulanowski i ogłosił je w Archiwum komisji histor. V, w powołanej wyżej w uw. 3 pracy: Kilka uwag o statutach synodów diecezjalnych krakowskich z XIV-go i XV go stulecia.

¹⁴⁾ Postanowienie to, zamieszczone pod rubryką De decimis, brzmi: »Item quia nimia acrimonie severitas nec reportat honorem neque fructum, ideo mandamus, quod prelati, canonici, rectores ecclesiarum et universi alii beneficiati, quibus competit de iure percepcio decimarum, non obprobriis et conuiciis exigant decimas eis debitas, dummodo: extraham eam tibi de gut-

ture, vel alia similia, sed cum benignitate et lenitate ac discreta modestia ipsas repetant, quod si non profecerint, extunc cum multa humilitatis maturitate per censuram ecclesiasticam contra eosdem procedant«.

¹⁵⁾ »De clandestina desponsacione: Item cum ex clandestina desponsatione multa oriuntur pericula animarum, ideo mandamus, ut nullus presbiterorum desponset alienas oves, sed commitet eas per suos pastores bannis previis desponsandas«.

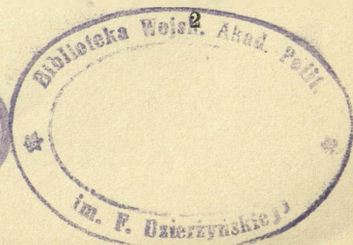
¹⁶⁾ Kod. dypl. Wielkop. V, nr. 145. Być może, że i w diecezji krakowskiej toczyły się w ciągu r. 1408 podobne układy, bo biskup Piotr Wysz wspomina w swym wyżej powołanym liście do kapituły o tem, jakoby stan szlachecki zerwał umowę.

¹⁷⁾ Kod. dypl. Wielkop. V, nr. 138.

¹⁸⁾ Statuty włocławskie postanowiły właśnie: »Item sub eadem (pena sinodali) prohibemus, ne sacerdotes procurent infirmos ficte propter terminos peremptorios, quod si scienter fecerint, citra penam predictam poterint et aliam formidare et sint condemnati parti lese ad damnum et interesse ipso facta«. Zakazu tego widocznie nie przestrzegano i nie naśladowano w innych diecezjach, skoro dopiero statuty Trąby wystąpiły z stanowczem potępieniem owych zwyczajów w tytule de iureiurando ks. II, w słowach: »Ceterum pravam illam consuetudinem reprobamus, per quam in seculari iudicio super confessionibus audiendis nobilium, qui comparere coram certis iudicibus in terminis ipsis prefixis artantur, quadam ficta egritudine producunt in testimonium sacerdotes, cum figmentum circa penitentie sacramentum contineant, reprobamus, inhibentes: ne ipsi sacerdotes, ut presertim curati, vadant ad huiusmodi terminos laicorum iuramenta prestandi, populum sibi commissum in cura animarum et de administratione spiritualium negligendo«. Równocześnie zabroniły tego zwyczaju rozpowszechnionego w całej Polsce statuty warcckie w art. I, zwąc go »perversa consuetudo« i normując wypadki odraczania terminów sądowych zawsze jednak »absque confessione et allegatione capellani« (Star. prawa pol. pomn. I, str. 306). Sprawie tej poświęciłem już dawniej uwagę w pracy: Statuta synodu prowincjonalnego w Kaliszu

Statuta synodalne archid. gnieźn.

276 344

r. 1420 (Rozpr. wydz. hist.-fil. T. XXII, str. 121), wówczas jednak owe statuty włocławskie z r. 1402 nie były jeszcze znane.

¹⁹⁾ Zob. katalog arcybiskupów gnieźń. Monumenta Poloniae hist. III, str. 407.

²⁰⁾ Wedle art. I statutów synodu kaliskiego z r. 1406 biskupi winni byli co roku odbywać synody diecezjalne z wyjątkiem tych lat, w których się odbywają synody prowincjonalne, więc jakkolwiek przypuszczamy, że synod łeczycki, na którym nasze statuty były wydane, odbył się w r. 1408, to jednak w braku pozytywnego źródłowego dowodu musimy się zadowolić tem ogólniejszem oznaczeniem, że pochodzą one z czterech ostatnich lat rządów Mikołaja Kurowskiego, przyczem wyłączyć należy rok 1409, gdyż w tym roku obradował synod prowincjonalny w Kaliszu.

²¹⁾ Statuty te ogłosił już dawniej X. Łukowski w T. IX Roczników Towarzystwa przyjaciół nauk w Poznaniu a następnie Ulanowski w wydawnictwie swem: Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum T. I (Monum. medii aevi hist. XIII), str. 419, nr. 1860.

²²⁾ Zapiski z rękopisów cesarskiej Biblioteki w Petersburgu i innych bibliotek petersburskich (Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce, T. XI), str. 74, nr. 84.

²³⁾ l. c. str. 414. W rękopisie tym, jak podaje autor na str. 457, znajduje się po tekście synodu traktat o 7 sakramentach. Będzie to rzeczą późniejszych badań, kiedy rękopis ów stanie się dostępnym, stwierdzić, czy ów traktat nie pozostawał w związku ze statutami, jak to było wówczas w zwyczaju w innych diecezjach polskich (Kraków, Poznań, Chełm), gdzie do statutów diecezjalnych takie traktaty dodawano lub obok nich ogłaszano dla pouczenia duchowieństwa.

Secuntur Statuta sinodalia Lanciensia ¹⁾.

Et primo regestrum :

Vestes et arma clericorum	Tres tantummodo baptiserit
Concubinam non tenent	(sic)
Adulteri	Non exigatur
Thaberna	Indulgencia et penitencia
Stipa	Proditor confessionis
Ludus et corea clericorum	Pueri (sic) non baptisans et
Superpilicia ministri	forma baptismi
Eukaristia non ostendatur	Homicide excommunicantur
Nec nisi sacerdos portat	Sentencia sanguinis
Ante mensem non renovet	Citans ad iudicium seculare
In ecclesiis oretur	excommunicatur
In ecclesia baptisetur	Causa incendiariorum
Usurarum pena	Procurans abortivum excom-
Sepultus in ecclesia solvet	municatur
Vagus presbyter non celebret	Vagus non admittatur
Panis in ecclesia benedicatur	Nesciens linguam det alium
Laycus non confert beneficia	Vagans a beneficio suspen-
Intrusus excommunicatur	ditur
Decimas recipiens excommuni-	Clericus venator
cetur	Plebani predicent
Vasa altaris custodiantur	Presbiteri non intrent in iu-
Flasca stannea	dicio

¹⁾ U. Sequuntur statuta valde necessaria compilata per Reverendissimum Archiepiscopum Gneznensem Nicolaum.

Pater noster credo X precepta	Modus execucionis
Celebrans in curia	Banna et matrimonia
Monachus non sit vicarius	Impediens iudices per seculares
Crisma comburitur vetus	Obligacio rerum ecclesiarum
Vinum acetosum	Clericus deferens clericum
Celebrans in loco interdicto	Cimiterium sepiatur.

1. Cum igitur divinis cultibus mancipandi tales esse¹⁾ debeant²⁾, qui digne tractare possint³⁾ dominica sacramenta, ideoque statuimus, ut clerici tonsuram habeant competentem, ut⁴⁾ linguam et oculos et omnia membra sub freno castitatis et modestie debeant⁵⁾ cohercere⁶⁾.

2. Item clerici non deferant vestes incisas, zottatas⁷⁾ vel virgulatas, sive varii coloris, neque nimis longas, neque nimis breves, neque tunicas ante et retro atque a dextris et a sinistris apertas vel excisas vel nimis extensivas manicatas, sed decenter statui clericali congruentes. Similiter nec mitras retro pendentes nimia longitudine extensas vel notatas et quod capacia deferant nec sine ipsis incedere presumant. Neque armis offensivis videlicet gladiis et cultellis magnis, lanceis, cuspidibus, sagittis et aliis huiusmodi nisi in necessitate debeant⁸⁾ uti.

3. Item ut clerici mulieribus⁹⁾ non cohabitent¹⁰⁾, nec suspectas sive iuvenes apud se foveant, exceptis duntaxat a iure concessis scilicet matre, sorore vel amita¹¹⁾.

4. Item nullus clericus presumat concubinam tenere in domo vel extra domum. Quod si notorius concubinarius exti-

¹⁾ U. zamiast «esse» tunc. ²⁾ U. debent. ³⁾ U. possunt. ⁴⁾ U. et. ⁵⁾ U. słowo debeant opuszczone. ⁶⁾ W P. na końcu tego ustępu dodano słowa Et primo, poczem na boku trzech następnych ustępów dopisano kolejno słowa primum, secundum, tertium. Przy dalszych ustępach już tego oznaczenia liczb porządkowych nie ma. ⁷⁾ U. vel czotatas. ⁸⁾ U. debent. ⁹⁾ P. mulieres. ¹⁰⁾ P. cohabitant. ¹¹⁾ W U. opuszczono 5 ostatnich słów.

terit, citra penas in statutis provincialibus editas contra concubinarios, quas infringere non possumus nec debemus; si infra mensem a die publicationis statuti ¹⁾ nostri eam non dimiserit ²⁾, ipsam nunquam de cetero recepturus, est pro primo incarcerandus, ut sit in penitencia taliter incarceratus per unum mensem. Et si quod absit redierit ³⁾, ut canis ad vomitum, illam dimissam ⁴⁾ vel aliam reassumendo, gravioribus carceribus per duos menses punietur. Quod si meretricia facie indutus ei adherere incorrigibiliter non desierit ⁵⁾, extunc ipso facto sit beneficio privatus.

5. Item volumus, quod adulteri quicumque clerici vel laici et incestuosi manifesti et qui eos fovent et eorum concubinas in domibus suis, non admittantur ⁶⁾ ad divina, donec a peccatis huiusmodi cessent et a nobis mereantur beneficium absolutionis ⁷⁾ obtinere.

6. Item rectores ecclesiarum absque licencia nostra speciali non faciant testamenta de acquisitis contemplacione ecclesiarum quas obtinent, nec eligant laicos executores suorum testamentorum, alias testamentum factum est ⁸⁾ irritum et successores tenentur ⁹⁾ testata ¹⁰⁾ revocare et ad hoc per episcopum sunt compellendi.

7. Item volumus et mandamus, ut clerici ab ingressu thabernarum et ebrietate se abstineant, nisi causa subsistat ¹¹⁾ legitima, ut puta vie vel ¹²⁾ peregrinacionis, sub pena sinodali trium marcarum.

8. Item quod ¹³⁾ invitati ad aggapas vulgariter ¹⁴⁾ stipas expleto prandio et dicta ¹⁵⁾ gratiarum accione ut moris est, tres ¹⁶⁾ vel quatuor haustus faciant et non ultra et ante vespervas ad domos proprias revertantur sub pena sinodali.

9. Item ut clerici in alea non ludant nec taxillis, nec ludentibus se ingerant ¹⁷⁾, nec coreas ducant ¹⁸⁾, nec huiusmodi inter-

1) U. presentis statuti. 2) P. dimiserit. 3) U. rediret. 4) P. dimissem. 5) U. desiverit. 6) U. admittendi. 7) U. absolutionem. 8) U. esset. 9) P. teneant. 10) U. testamenta. 11) U. subsistet. 12) P. vel opuszczone. 13) U. ut. 14) U. id est ad. 15) U. dicta opuszczone. 16) P. res. 17) P. ingerent. 18) U. słowa nec coreas ducant umieszczone wyżej po słowie ludant.

sint vanitatibus, nisi ex causa rationabili et honesta sub simili pena synodali ¹⁾).

10. Item ut clerici in suis ecclesiis personaliter habeant residere ²⁾, eciam ³⁾ maxime qui habent curam animarum, sub pena privationis beneficii. Et ut sacerdotes ecclesiarum in ecclesiis existentes tempore divinorum et quum ⁴⁾ baptisant vel populum communicant ⁵⁾ vel infirmum inungunt ⁶⁾ vel quecumque sacramenta ministrant ⁷⁾ superpilicias ⁸⁾ induantur.

11. Item corpus dominicum in civitatibus et ⁹⁾ villis, in quibus ecclesie fuerint, nisi manibus sacerdotis et precedente lumine et campanula ¹⁰⁾ precipimus non portari; sacerdotes quoque corpus dominicum non ostendant de cetero extra missam nisi tempore celebracionis sub pena trium marcarum synodali tociens quociens in contrarium fecerint solvendarum. Et ubi poterint commode, horas suas in ecclesiis perficiant et quod sacramenta renouentur infra mensem, nisi necessitas suaserit ea cicius ¹¹⁾ renovare ¹²⁾.

12. Item sub pena excommunicacionis statuimus, ut nullus sacerdos extra ecclesiam nisi necessitas emergerit presumat baptisare.

13. Item ut clerici usuras non exercent nec mercimonia, symoniacam pravitatem ¹³⁾ omnes detestentur ¹⁴⁾ et fugiant ¹⁵⁾.

14. Item ¹⁶⁾ quoniam voraginem usurarum lex divina pariter et humana sub divina malediccione [et] interminacione ¹⁷⁾ Christi fidelibus prohibuit et inter diversas exaggeratas penas contra manifestos usurarios proditas lex canonica has expressit, quod ¹⁸⁾ nullus manifestorum usurariorum testamentis intersit aut ¹⁹⁾ eos ad confessionem admittat sive absolvat vel defunctos sepeliat, donec de usuris ipsis satisfecerint vel de satisfaciendo

¹⁾ U. synodali opuszczone. ²⁾ U. personalem faciant residenciam.
³⁾ U. eciam opuszczone. ⁴⁾ U. quum opuszczone. ⁵⁾ U. communicent.
⁶⁾ U. inungant oleo. ⁷⁾ U. ministrent. ⁸⁾ U. superpiliciis. ⁹⁾ U. vel.
¹⁰⁾ U. campana. ¹¹⁾ U. cicius opuszczone. ¹²⁾ U. renovari. ¹³⁾ U. nec symoniaca pravitate.
¹⁴⁾ U. detestantur. ¹⁵⁾ W U. następuje z kolei ustę z zamieszczony niżej jako c. 18.; ustę ten jest z następnym razem złączony.
¹⁶⁾ U. Item brak. ¹⁷⁾ U. et iteracionem. ¹⁸⁾ P. quot.
¹⁹⁾ U. nec.

pro¹⁾ suarum viribus facultatum²⁾ prestant illis, quibus facienda est restitutio, cautionem, si presentes fue rint, vel eis absentibus episcopo aut eius vicesgerenti³⁾ sive rectori ecclesie, in cuius parochia manifestus usurarius [habitat]⁴⁾, coram fidedignis ipsius parochie. Et si⁵⁾ quantitas usurarum exactarum⁶⁾ manifesta fuerit, illa semper⁷⁾ in caucione huiusmodi exprimi debet, alioquin tam religiosi quam seculares, qui scienter usurarios manifestos admittere⁸⁾ ausi fuerint ad ecclesiasticam sepulturam, preter alias penas sint ipso iure sentencie⁹⁾ excommunicationis vinculo innodati nec eciam ad eandem ecclesiasticam sepulturam et confessionem sunt admittendi, si de usuris, quas receperunt, satisfieri¹⁰⁾ expressa quantitate vel indistincte¹¹⁾ in ultima voluntate mandaverint¹²⁾, donec de usuris ipsis fuerit, prout paciuntur facultates eorum, plenarie satisfactum, vel, ut predictum est, eo modo caucio¹³⁾ de satisfaciendo sit facta.

15. Item quia propter multitudinem sepeliendorum ecclesie in pavimentis deformantur et homines ipsas visitantes ex fetoribus temporibus estivis, ut plurimum, inficiuntur, ut igitur talibus obvietur, statuimus, ut nullus deinceps in ecclesiis sepeliatur, nisi sit patronus vel notabilis¹⁴⁾ benefactor aut qui alias ab antiquo liberam habuerit sepulturam. Si quis autem preter istos supradictos in ecclesia pecierit sepulturam, pro fabrica ecclesie unam marcam assignabit vitricis ecclesie et non propter pro plebano presentanda¹⁵⁾.

16. Item quia sunt¹⁶⁾ nonnulli vagi presbiteri in civitatibus et opidis permorantes, qui plebanis locorum recusant obedire, viventes¹⁷⁾ scandalose, populum seducentes, statuimus, quod plebani locorum tales sacerdotes ad divina celebranda in suis ecclesiis non admittant.

1) U. per. 2) U. facultatem. 3) P. vicesgerencium. 4) W P. słowo habitat opuszczone. 5) U. si opuszczone. 6) U. exacta. 7) U. zamiast illa semper ma se ipsum. 8) U. manifestos admittere opuszczone. 9) U. sententia. 10) U. satisfecerint. 11) U. indistincta. 12) P. mandaverunt. 13) P. concio. 14) U. notorius. 15) W P. koniec tego ustępu brzmi: pecierit sepulturam pro fabrica ecclesie et non plebano presentandam. Brakujące widocznie słowa uzupełniamy z odpisu U. 16) U. sunt opuszczone. 17) W P. zdanie od qui do viventes opuszczone.

17. Item quia propter benedictionem panum seu placentarum in festo pasche, quas presbyteri faciunt in domibus laicorum, multe negligencie tam in divinis officiis, quam ¹⁾ in procurando ²⁾ ³⁾ Christifidelibus sacramento Eukaristie ⁴⁾ committuntur ⁵⁾, statuimus, quod de cetero nullus presbiterorum in domibus laicorum huiusmodi panes et placentas benedicere presumat, patronis duntaxat exceptis, et quibus commode poterint de ipsorum beneplacito ⁶⁾ voluntatis, semper ⁷⁾ adiecto, quod per hoc nulla ⁸⁾ negligencia ut premissum est committatur.

18. Item ut nullus clericorum de manu laica beneficium accipiat ita, ut in eo divina celebret officia ante episcopi confirmationem, quia nisi assensus ⁹⁾ episcopi affuerit, non poterit ¹⁰⁾ absolvere vel ligare.

19. Item ut ¹¹⁾ nullus laicus presumat intrusum ponere ad ecclesiam, qui intrusi nisi beneficia ipsa dimiserint infra unum mensem et percepta ¹²⁾ restituerint ¹³⁾ vel pro eis satisfecerint ¹⁴⁾ cum effectu, sint excommunicati ipso facto, nec parochiani debent eis in aliquo obedire.

20. Item nullus permutet vel resignet beneficium nisi in manibus nostris.

21. Item nullus clericus recipiat decimam de manu laici, que debetur ¹⁵⁾ alteri ecclesie de iure. Contrarium faciens scienter sit excommunicatus ipso facto.

22. Item ut ¹⁶⁾ in ecclesia baptismus et Eukaristia sub diligenti custodia clavibus adhibitis teneantur et corporalia de subtili tela linea tantum, vasa ministerialia, palle et ornamenta ministrorum ¹⁷⁾ munda sint et nitida et ut corporalia prius ¹⁸⁾ manibus sacerdotis abluantur et postea tradantur ¹⁹⁾ feminis ad lavandum ²⁰⁾.

23. Item hinc infra tres menses quilibet plebanus et bene-

¹⁾ U. quam opuszczone. ²⁾ U. procurandis. ³⁾ P. in wtrącone.
⁴⁾ U. sacro Eukaristie sacramento. ⁵⁾ U. committantur. ⁶⁾ U. placita.
⁷⁾ U. hoc semper. ⁸⁾ U. multa. ⁹⁾ U. consensus. ¹⁰⁾ U. potest. ¹¹⁾ U. ut opuszczone.
¹²⁾ P. precepta. ¹³⁾ P. restituerunt. ¹⁴⁾ P. satisfecerunt, U. satisfacerent. ¹⁵⁾ U. debet. ¹⁶⁾ U. ut opuszczone. ¹⁷⁾ U. ministrorum.
¹⁸⁾ U. prius in. ¹⁹⁾ U. tradentur. ²⁰⁾ U. abluendum.

ficiatus habeat stanneam vel plumbeam flascam¹⁾ ad reservandum²⁾ vinum.

24. Item ut tres patrini³⁾ tantummodo puerum de sacro fonte suscipiant, sed in necessitate et⁴⁾ duo suscipiant⁵⁾ sive unus et hoc⁶⁾ propter pericula, que evenerunt⁷⁾ in matrimoniis contrahendis vel contractis ex pluralitate patrinorum⁸⁾.

25. Item ut sacerdotes, cum bapntisant, sponte oblata suscipiant⁹⁾, sed nihil prorsus exigere presumant et hoc eciam¹⁰⁾ in collacione aliorum sacramentorum precipimus observari¹¹⁾ sub pena sinodali, laici tamen¹²⁾ laudabiles consuetudines pia fidelium devocione introductas observare tenebuntur.

26. Item ut penitencias pecuniales penitentibus non inungant.

27. Item habentes litteras apostolicas indulgenciarum et¹³⁾ pro audiendis confessionibus aliorum eas non recipiant, nisi nobis fuerint¹⁴⁾ presentate, sub pena sinodali.

28. Item caveant sacerdotes, ne verbo, signo aut facto vel quovis alio modo prodant aliquatenus confitentes, sed si¹⁵⁾ prudentiori consilio indiguerint, illud absque ulla expressione persone requirant, alioquin contrafacientes non solum a sacerdotali officio sunt deponendi¹⁶⁾, verum eciam ad peragendam penitenciam perpetuam in artum monasterium sunt retrudendi¹⁷⁾.

29. Item quacunq; hora puer baptisandus apportatus fuerit, continuo baptisetur et si per negligenciam sacerdotis mortuus fuerit puer¹⁸⁾, pena sinodali trium marcarum irremissibiliter exigenda¹⁹⁾ per superiorem puniatur, propter quod informant presbiteri in sermonibus suos parochianos, quod in casu necessitatis non differant pueros debiles eciam sine sale in pura aqua baptisare in solita forma ecclesie videlicet: ego te baptiso in nomine patris et filii et spiritus sancti amen²⁰⁾.

30. Item homicide voluntarii, qui interficiunt alios sine

1) U. stagneam flasculam. 2) U. conservandum. 3) P. i U. patroni.

4) U. in necessitate vero. 5) U. sufficiunt. 6) U. hoc opuszczone. 7) U. pro-

veniunt. 8) P. i U. patronorum. 9) U. recipient. 10) U. hoc eciam opusz-

czzone. 11) U. idem observari. 12) P. tam. 13) U. vel. 14) U. prius fuerint.

15) P. nisi. 16) U. sit deponendus. 17) U. in carcerem sit retrudendus.

18) U. puer opuszczone. 19) U. exigendo. 20) P. amen opuszczone.

iudicio et iusticia, non admittantur ad divina officia¹⁾, donec de eorum absolucione constiterit et emenda.

31. Item nullus sacerdos sive clericus sanguinis sententiam dictet²⁾, proferat aut vindictam exerceat nec intersit, ubi exercetur, nec litteras scribat.

32. Item clericus trahens alium clericum ad iudicium seculare in quacunque causa citra causam limitacionis et patrimonii sui³⁾ preter penas iuris sit excommunicatus ipso facto.

33. Item caveant⁴⁾ clerici, ne tractent⁵⁾ causas incendiariorum vel eis litteras scribant aut eorum legaciones suscipiant, prout cupiunt in beneficiis suis conservari⁶⁾.

34. Item procurans abortivum ad divina non admittatur⁷⁾, si est manifestus, si vero occultus, hortetur, ut ante penitentiam divinis se non ingerat.

35. Item plebanus habens parochianos, quorum linguam ignorat, provideat de sacerdote de eorum⁸⁾ ydiomate sub pena privacionis.

36. Item prohibemus, ut plebani nullum extraneum sive peregrinum in ecclesiis suis divina celebrare admittant, nulla⁹⁾ sacramenta¹⁰⁾ ministrare aut confessiones audire, nisi presentatus fuerit et litteras habeat receptorias¹¹⁾ sub pena sinodali.

37. Item clerici beneficiati non presumant extra provinciam peregrinari¹²⁾, nec in alienis diocesibus alias eciam in propria demorari ultra mensem absque licencia superioris, nisi quantum ius permittit, alioquin sint¹³⁾ a beneficiis suspendendi.

38. Item clerici non intendant hystrionibus, venacionibus, thabernis aut taxillis nec sint invasores¹⁴⁾ aut percussores¹⁵⁾ aliorum sub privacione officii et beneficii. Et si clericus aliquid ex ebrietate fecerit, quod obviat honestati¹⁶⁾ clericali, aut quemquam¹⁷⁾ verbis turpibus aut verberibus invaserit, talis tribus

1) U. officia opuszczone. 2) U. dicet. 3) U. sunt. 4) U. ut caveant. 5) U. tractent opuszczone. 6) U. observari. 7) P. admittantur. 8) U. de eorum opuszczone. 9) W P. po słowie peregrinum następuje zaraz słowo sacramenta, reszta wypuszczona. 10) P. incrementa. 11) U acceptorias. 12) U. peregrinari opuszczone. 13) U. sunt. 14) P. evasores. 15) U. aut percussores opuszczone. 16) P. honesti. 17) U. quempiam.

marcis usualibus mulctabitur, qui si non fuerit in solvendo, per unum mensem integrum in carcerem intrudatur¹⁾.

39. Item prohibemus, ne clerici iurent in aliena causa aut testimonium proferant in prophanis causis coram iudice seculari sub pena sinodali, nisi presentes sint et sciant certissime factum, ita et²⁾ alias de consensu episcopi et ex necessitate evidenti.

40. Item quod plebani predicent et³⁾ infra annum libros habeant a die publicacionis presencium, de quibus poterint predicare, sub pena sinodali.

41. Item plebani in ecclesiis populum frequenter exhortentur⁴⁾, quod⁵⁾ quilibet sciat dominicam oracionem⁶⁾, angelicam salutacionem et symbolum et decem precepta et quod singulis diebus dominicis predicta recitent coram parochianis suis in vulgari et semel in anno confiteantur ad minus et in Pascha Corpus Christi suscipiant, nisi forte abstineant de consilio sacerdotis. Transgressor huius statuti vivens ab ingressu ecclesie arceatur et moriens christiana careat sepultura.

42. Item nullus plebanus habeat religiosum cuiuscunque⁷⁾ ordinis sine licencia episcopi ultra octo dies pro capellano suo in ecclesia alias est suspensus ab execucione ordinum ipso facto.

43. Item rectores ecclesiarum in die Cene crisma diligenter habere procurent et tunc vetus crisma⁸⁾ in ecclesiis comburatur⁹⁾.

44. Item vinum corruptum et acetosum ad sacrificium non portetur, quia de vino cocto¹⁰⁾ et acetoso non conficitur.

45. Et presbiteri non celebrent in curiis secularium nisi de licencia Episcopi speciali neque coram excommunicatis publice vel suspensis, qui si celebraverint¹¹⁾, ab officiis et beneficiis sint¹²⁾ suspensi.

46. Item sacerdos celebrans in loco interdicto aut¹³⁾ coram excommunicatis scienter irregularis efficitur¹⁴⁾ et non nisi per summum pontificem potest relaxari.

1) P. tradetur. 2) U. ita et opuszczone. 3) P. et opuszczone
4) U. exorent. 5) U. ut. 6) U. oracionem et. 7) U. cuiusque. 8) U. vice-versa. 9) P. i U. comburantur. 10) U. corrupto. 11) U. celebrent.
12) U. sunt. 13) U. vel. 14) U. irregularis efficitur opuszczone.

47. Item sacerdos, qui mandatum apostolicum receperit vel ordinarium et non bene intellexerit¹⁾, infra tempus monitionis veniat ad periciorem, ut sciat debitum modum exequendi.

48. Item volumus, ut nullus aliquas personas matrimonialiter copulare debeat nisi bannis hoc est proclamacionibus in tribus festis precedentibus, si ista festa in una septimana concurrerint²⁾, alias si non, tunc tribus diebus feriatis³⁾. Ab isto statuto excipiuntur nobiles, quorum tractatus⁴⁾ precedunt⁵⁾ in antea per multos menses; quos eciam in domibus eorum poterint copulare coram populo, proclamacionibus⁶⁾ prius factis, secus faciens mulctabitur pena sinodali. Nullus quoque parochianum alterius copulet⁷⁾ vel aliis sacramentis procuret nec divinis interesse permittat nisi ex causa, nec clandestina⁸⁾ matrimonia faciat, nec eis interesse presumat. Sed matrimonia contrahantur per verba de presenti et ante querantur impedimenta matrimonii, que si occurrerint⁹⁾, non diffiniantur¹⁰⁾, sed ad episcopum referantur, alioquin si impedimentum inter copulatos¹¹⁾ emerit, vicarius de diocesi expellatur et curatus ab officio et beneficio per annum suspendatur. Nullus quoque sententiam divorcii inter coniuges dictet¹²⁾, nisi episcopus aut officialis suus. Circa quod est¹³⁾ sciendum, quod tempore feriarum possunt contrahi¹⁴⁾ sponsalia et matrimonia, sed traduccio uxorum¹⁵⁾ et solempnitas nuptiarum prohibetur¹⁶⁾ ab adventu Domini usque ad octavas Epiphanie et a Septuagesima usque ad octavas Pasche et deinde per octavas Penthecostes¹⁷⁾.

49. Item nullus clericus compareat coram iudice seculari

1) U. intellexit. 2) U. si ipsa festa tria in una vel duabus septimanis concurrunt. 3) U. ferialibus, poczem następują słowa, których brak w P. ex necessitate absque peccato et scandalo. Ulanowski w swym odpisie nie zaznaczył, czy rękopis odnosi te słowa do słów poprzedzających, czy do ustępu następnego. 4) U. tractus. 5) U. precedunt opuszczone. 6) P. proclamacionibus opuszczone. 7) P. copula. 8) U. clandestine. 9) U. occurrent. 10) U. differentur. 11) U. copulantes. 12) U. dicet. 13) U. eciam. 14) U. contrahere. 15) U. uxoris. 16) P. adhibetur. 17) W U. czas ten oznaczono: ab advento Domini usque octavas Epiphanie, ab Epiphania usque ad Septuagesimam, a Septuagesima usque ad octavas Pasche, ab octava Pasche ad Rogaciones, a Rogacionibus usque ad octavas Corporis Christi.

in causis ecclesiasticis excepta causa limitacionis granicierum, nisi velit comparere ¹⁾ iudicium declinando.

50. Item prohibemus ne quisquam ²⁾, clericus ad nostrum iudicium citatus adversarium suum ³⁾ pendente lite directe vel indirecte per secularem iudicem faciat ⁴⁾ impedire. Contra faciens excommunicationis sententiam noverit se incurrisse, a qua absolvi non debeat ⁵⁾, nisi parti lese et iudici satisfaciat ⁶⁾ competenter.

51. Item ut ⁷⁾ nullus obliget ⁸⁾ res ecclesie pro suis necessitatibus et eas alienare presumat sine ⁹⁾ consensu Episcopi sub pena privacionis beneficii. Aliter factum sit irritum et inane.

52. Item nulla ¹⁰⁾ ecclesiastica persona auxilium vel consilium prestat ¹¹⁾ contra ecclesiam publice vel occulte, alias sit excommunicatus ipso facto et beneficio careat, quod obtineat ¹²⁾ in eadem.

53. Item ¹³⁾ mandamus sub pena sinodali, quatenus infra annum a data presencium cimeteria sepiantur vel fossa circumdantur.

54. Item nullus clericus presumat mulierem vel virginem raptam raptori copulare nec inquirere, an rapta consenciat in raptorem, sub pena trium marcarum et aliis gravissimis penis arbitrii ¹⁴⁾, que merito transgressor poterit formidare, donec rapta restituta fuerit sue libertati.

55. Item ut quilibet debita sui antecessoris solvat contracta ¹⁵⁾ pro utilitate ecclesie.

56. Item ex speciali licencia concedimus, ut ¹⁶⁾ sacerdotes sibi mutuo poterint confiteri ¹⁷⁾ et se ¹⁸⁾ absolvere exceptis casibus nobis a iure reservatis.

57. Item prohibemus, quod nullus coram excommunicatis vel interdictis divina celebret vel ad hostium ecclesie ¹⁹⁾ stare ipsos permittat vel in cimeterio, nec talibus ecclesiasticam concedat sepulturam.

¹⁾ U. comparere opuszczone. ²⁾ U. quis. ³⁾ U. suum opuszczone.

⁴⁾ P. fiat. ⁵⁾ U. debet. ⁶⁾ P. satisfaciant. ⁷⁾ U. ut opuszczone. ⁸⁾ P. obligat. ⁹⁾ U. nisi. ¹⁰⁾ P. nulla opuszczone. ¹¹⁾ U. prestant. ¹²⁾ P. obtinet.

¹³⁾ P. Item opuszczone. ¹⁴⁾ U. arbitrariis quas. ¹⁵⁾ U. contracta opuszczone. ¹⁶⁾ U. quod. ¹⁷⁾ U. confiteantur, brak przedtem poterint. ¹⁸⁾ U. se poterint. ¹⁹⁾ U. ecclesie opuszczone.

58. Item ut nullus absolvat excommunicatum nisi tenta forma ecclesie, alias ad dampna et interesse tenebitur excommunicato et adversario vel eius heredibus¹⁾.

59. Item nullus alius preter nos et nostrum vicarium absolvat excommunicatum propter²⁾ iniencionem violentarum manuum³⁾ in⁴⁾ clericum ordinatum, sive sit modica et levis, nimia sive atrox, de qua nos vel noster vicarius videbimus sub pena sinodali⁵⁾, et quod⁶⁾ huiusmodi absolutio⁷⁾ sit irrita, prout est de iure attemptata.

60. Item denunciare debet iste excommunicatum, qui habuit mandatum a superiore, sub pena sinodali et periurii propter inobedienciam⁸⁾.

61. Item⁹⁾ ecclesia, in qua raptor bonorum ecclesie ius patronatus obtinet, est interdicta ipso facto et sacerdotes caveant, ne celebrent in eadem, postquam eis talis rapina pervenerit ad noticiam per requisicionem dampnificati, quia celebrans scienter¹⁰⁾ in ecclesia interdicta a iure vel ab homine est irregularis¹¹⁾ secundum canonicas sancciones, similiter et loca sunt interdicta, ad que bona ecclesie vel eius pauperum violenter recepta deducuntur¹²⁾.

62. Item rectores ecclesiarum debent excommunicatos denunciare monasteriis, ut et ipsi excommunicatos¹³⁾ eos habeant¹⁴⁾, quod si hoc facere¹⁵⁾ contempnerent¹⁶⁾, tunc debent denunciari diocesano infra mensem.

63. Item caveant fratres ordinum mendicantium, ne aliquos inducant ad eligendam sepulturam apud eos¹⁷⁾, ne incurrant excommunicacionis sentenciam contra tales a canone promulgatam.

64. Item nullus plebanus tenetur aliquod servicium de agris, ortis, domibus, areis, decimis, nisi ecclesiasticum.

65. Item prohibemus¹⁸⁾, quod nullus laicus sacerdotem

1) P. sacerdotibus. 2) P. propter opuszczone. 3) P. manuum opuszczone. 4) P. et. 5) W U. dodane trium marcarum. 6) U. quod opuszczone, w P poprzednie et opuszczone. 7) U. absolutio opuszczone. 8) P. maledicionem. 9) P. quatenus in. 10) P. sciencium. 11) P. pre glonaris. 12) P. deducitur. 13) P. pro excommunicatis. 14) P. deberent. 15) U. facere opuszczone. 16) U. contempneret. 17) U. eos quocunque. 18) U. inhiemus.

impignorare presumat in dote¹⁾ vel extra dotem, antequam fuerit convictus coram nobis. Contrafaciens est excommunicatus ipso facto et in tribus vicinis²⁾ ecclesiis parochianis³⁾ debet denunciari excommunicatus, donec satisfecerit⁴⁾ et per nos fuerit absolutus; et hoc sacerdos impignoratus debet vicinioribus ecclesiis denunciare.

66. Item non tenetur nec debet⁵⁾ pascere gregem ovium, caprarum et scropharum, sed debet solvere tributum pastori, si pastor ordinabitur ad pascendum greges.

67. Item⁶⁾ volumus ceterum, quod nullus preter nos aut nostrum officialem⁷⁾ vel vicarium⁸⁾ nostrum in spiritualibus aut specialem commissarium in contemptum clavium Ste Matris Ecclesie de iudiciis nostris⁹⁾, que consistunt in causarum cognitione¹⁰⁾ sive in casibus in foro spirituali ad nos pertinentibus, ausu temerario se intromittere presumat¹¹⁾, contrarium facientes¹²⁾ excommunicationis pene¹³⁾ ipso facto volumus subiacere, quam eciam in ipsos ferimus in hiis scriptis.

68. Item mandamus, ut¹⁴⁾ nullus clericus sive sacerdos in favorem cuiuscunque contra nos seu ecclesiam nostram consilium vel auxilium impendat sub pena periurii.

69. Item archidiaconi¹⁵⁾ vel eorum iurisdictionem habentes a locis non visitatis racione visitacionis pro concubinis, ut clerici eas foveant¹⁶⁾, nichil¹⁷⁾ recipiant, alioquin sint¹⁸⁾ excommunicati ipso facto, nec absolventur, nisi nobis triplum solvant, nec postulent caritativa subsidia nisi de licencia nostra speciali.

70. Item archidiaconus diligenter facultatem ecclesiarum, locorum et personarum visitandarum¹⁹⁾ consideret, ne nimium visitandos gravet; a sacerdotibus canonem, verba consecracionis corporis²⁰⁾ et sanguinis Dni nri Jesu Christi²¹⁾ et baptismi audiat et utrum sacerdotes has nostras constituciones exequantur et habeant, diligenter inquirat²²⁾.

1) P. dotem. 2) U. vicinioribus. 3) U. parochianus. 4) U. satisfecerit. 5) P. debetur. 6) U. Item opuszczone. 7) U. officialis. 8) U. vicarius. 9) U. de iudiciis nostris opuszczone. 10) U. agnitione. 11) U. presumant. 12) U. faciens. 13) U. penam. 14) U. quod. 15) U. archidiaconus. 16) U. servant. 17) U. vel. 18) U. sunt. 19) U. visitandorum. 20) U. corporis Christi. 21) U. Jesu Christi opuszczone. 22) U. inquirant.

71. Item archidiaconi¹⁾ nequaquam tollerent²⁾ clericorum concubinas, alioquin sunt suspensi a divinis.

72. Item omnes plebani et beneficiati habeant sua sigilla sub pena sinodali³⁾ propter executionem infra mensem et se subscribant, diem et horam apponendo, quando mandatum receperint⁴⁾ et qualiter mandatum sint⁵⁾ executi, scilicet utrum in persona propria vel in domo; et quod omnes et singuli plebani sua sigilla de presenti producant⁶⁾ et ostendant.

73. Item statuimus, ut omnes rectores ecclesiarum officium et archidiaconorum litteras currentes et mandata nostra continentes perlectas, executas si opus fuerit, statim transmittant ulterius⁷⁾, nec, si tempus habent⁸⁾, per noctem eas apud se retineant sub pena excommunicacionis et sinodali trium marcarum, [sed] ipsas ad proximos vicinos suos⁹⁾ mittant.

74. Secuntur¹⁰⁾ casus propter¹¹⁾ quos ecclesia vel cimiterium execratur¹²⁾ et indiget reconciliacionem¹³⁾.

Primo propter homicidium vel aliquod enorme crimen. Item propter sanguinis effusionem vel seminis humani fornicam¹⁴⁾. Item propter notabile vulnus. Item si aliquis excommunicatus publice in ecclesia vel in cimiterio fuerit sepultus, divina officia non possunt ibidem¹⁵⁾ peragi nec corpora mortuorum tumulari, nisi extumulentur et ecclesia vel cimiterium reconcilietur¹⁶⁾.

75. Secuntur festa, que celebrantur in archidiaconatu gneznensi.

Primo Nativitas Domini, sanctorum Stephani prothomartiris, Johannis Evangeliste, Innocentium, Circumcisio Domini, Epiphania Domini, Agnetis virginis, Dorothee virginis, Conversio

1) U. archidiaconus. 2) U. tolleret. 3) U. sinodali opuszczone. 4) U. ceperint. 5) U. mundata sunt. 6) U. producent. 7) U. ulterius opuszczone. 8) U. habet. 9) U. suos opuszczone. 10) W U. zamiast secuntur są słowa Item nota. 11) U. per. 12) U. execret, P. exoretur. 13) U. reconciliacione. 14) U. fornicarii. 15) U. ibidem opuszczone. 16) Na tem kończy się w U. tekst statutów poczem następują słowa: Et sic est finis statutorum istorum, laus Christo detur, quia libro finis habetur.

s. Pauli, Purificacio s. Marie, Agathe virginis, Kathedra Petri, Mathie apostoli, Gregorii pape, Anunciacionis s. Marie, Adalberti martiris, Philippi et Jacobi apostolorum, Invencio s. Crucis, Stanislai martiris, Johannis Baptiste, Petri et Pauli apostolorum, Margarethe virginis, Marie Magdalene, Jacobi apostoli, Laurencii martiris, Assumpcio b. Virginis, Bartholomei apostoli, Decollacio Johannis Baptiste, Nativitas b. Virginis, Mathei apostoli et Evangeliste, Venceslai Martiris, Michaelis, Hedvigis, Undecim milia virginum, Simonis et Jude, Omnium Sanctorum, Commemoracio animarum, Martini episcopi, Cecilie virginis, Clementis pape, Katherine virginis, Andree apostoli, Nicolai, Tome apostoli, festa Dominici Resurreccionis, Penthecostes, s. Trinitatis nec non ad quorum gloriam et honorem sunt vel fuerunt ecclesie consecrate.

76. Secuntur casus episcopales in penitencia.

Homicidas facto, opere, consilio vel auxilio; blasphemus Omnipotentis Dei et b. Marie et Sanctorum; iniectores¹⁾ manum in parentes sive clericos vel quoscunque religiosos, incendarios, symoniacos, litterarum falsarios, periuros, incestuosos, detestabile peccatum contra naturam cum brutis vel animalibus etc. habentes; ecclesiarum vel cimiteriorum effractores et violatores, scismaticos et sortilegos, divinatores et huiusmodi, qui ad eos accedunt, et quidquid sacramentis aliqua maleficia, qui abortivum procuraverunt vel occasionem vel causam prestiterunt; qui bis permiserunt se baptizare vel confirmare et qui interfecerunt scienter, qui sine prima tonsura aliquem ordinem susceperunt; qui contra iusticiam vel conscienciam consensum sive auxilium in aliquo impudent, unde mors hominum [evenit], scienter occasionem sive causam dederunt; qui litteras dictet, scribat vel legit vel aliquod aminiculum ad hoc prestiterit, ut aliquis mutiletur. Item clericos, qui suspensi vel excommunicati sunt promoti aut celebraverunt divina. Item sacerdotes seu ministros, quorum negligencia aliquid circa sacramentum ecclesie altaris inhonestum quoque modo evenit. Item sacerdotes peccantes carnaliter.

¹⁾ P. punctores.

77. Secuntur casus reservati specialiter pro domino archiepiscopo.

In quibus sacerdotes non possunt absolvere eciā auctoritate eis concessa super parochianos, nisi in auctoritate concessa de infrascriptis nominotenus caveantur: primo voluntarios homicidas, secundo iniectores manum in clericos ordinatos violentarum, tercio incendarios, quarto raptores bonorum ecclesie, quinto usurarios.

Expliciunt statuta sinodalia Lanciensia.

II.

Statuty z rękopisu Oss. Nr. 1627.

W pierwszej ćwierci wieku XV rozwinął się wśród naszego kościoła żywy ruch na polu ustawodawczem a uwieńczyła go wielka kodyfikacja Mikołaja Trąby. W parze z rozwojem prawa prowincjonalnego szedł rozwój ustawodawstwa diecezjalnego. Obok licznych pomników ustawodawstwa diecezji krakowskiej z czasów Piotra Wysza, uzupełnionych statutami Wojciecha Jastrzębca, przychodzą do skutku obszerne statuty płockie, wrocławskie, gnieźnieńskie, przemyskie i poznańskie. Zjawisko to tem bardziej znamienne, że kościół katolicki przechodził wówczas przez ciężkie przesilenie, spowodowane wielką schizmą papieską; lecz kościół polski, zdala od ogniska tego przesilenia położony, oparty o coraz to świetniejszy rozwój potęgi państwowej, mógł się właśnie zająć wykończeniem swej średniowiecznej budowy i ugruntowaniem swego społecznego i politycznego stanowiska a równocześnie otwierały mu się nowe widnokreśli pracy na wschodnich rubieżach państwa. Świetna to karta w dziejach naszego kościoła, więc tem cenniejszym będzie każdy przyczynek źródłowy, dorzucający nowe szczegóły dla rozświetlenia ówczesnej działalności episkopatu.

W rękopisie nar. Zakładu im. Ossolińskich nr. 1627, pisanym w pierwszej połowie wieku XV, mieści się na kartach 262—264 niezbadany dotąd zabytek polskiego ustawodawstwa synodalnego, zatytułowany: Statuta provincialia breviter. Treść

rękopisu w krótkości podał Brückner w pracy swej o Kazaniach średniowiecznych¹⁾, gdzie oznaczył zabytek ów jako wyciąg ze statutów prowincjonalnych polskich. Rękopis in 4° obejmuje 331 kart papierowych z używanymi w Polsce znakami wodnymi:

k. 1, okładkowa (fragment traktatu teologicznego), pochodzi jeszcze z XIV w.;

k. 2—8: Incipit libellus qui intitulatur speculum peccatorum;

k. 9 próżna;

k. 10—224v: Pismo św. Nowego Testamentu, różnemi rękoma pisane;

k. 224 i 225, jako prolog do komentarza o księgach machabejskich, dwa listy Rabana Maura: Ludovico Regi i Geroldo sacripalatii archidiacono z wieku IX (r. 840), Migne, Patrol. lat. T. 109, str. 1125—1128;

k. 226—246v, traktat o odbywaniu spowiedzi;

k. 246v—261v: Disputatio contra quattuor articulos Bohemorum Hieronima z Pragi (Jana Sylwana);

k. 261v: Sequitur capitulum ex constitutionibus de usura. Ustęp ze statutów djecezjalnych przemyskich z r. 1415 w odmiennej redakcji, różniącej się od tekstu wydanego z rękopisu Oss. 379 przez Ulanowskiego (Archiwum kom. hist. V, str. 376), poczem dodatek: Secuntur excepta;

k. 262—264v, odmienną wcześniejszą ręką na nowym seksternie pisane: Statuta provincialia breviter;

k. 264v—287v, odmienną, późniejszą ręką, traktat o sakramentach;

k. 287v—288v: Processus per dioecesim contra usurarios promulgatus 1416. Premislie die b. Jeronimi;

k. 288v—325: Lucidarius. Traktat teologiczny w formie djalogu między uczniami i magistrem;

k. 326—331: De arte moriendi, odmienną, późniejszą ręką;

k. 331v: Utrum census reemptionis sit licitus.

Pochodzenie tego rękopisu jest niestety nieznanne, lecz z uwagi, że mieszczą się tam dwa postanowienia dla diecezji przemyskiej wydane, wnosić można, że należał pierwotnie do

któregoś z wybitniejszych duchownych, zapewne do któregoś z kanoników tej diecezji, i służył mu jako księga podręczna przy spełnianiu obowiązków i funkcji urzędowych.

Zabytek zatytułowany: Statuta prouincialia breuiter, który uchodził dotąd za streszczenie nie oznaczonych bliżej statutów synodalnych polskich, nie jest jednak żadnym streszczeniem ani wyciągiem. Kto zważy sposób pracy średniowiecznych kanonistów, tudzież formę stylizacji postanowień synodalnych, musi przyjść do przekonania, że nie mamy tu do czynienia z jakąś »summa statutorum« lecz że zabytek ów obejmuje oryginalne brzmienie statutów, tak jak one były wydane, i że ów dodatek w nagłówku »breuiter« inne zgoła posiada znaczenie. Niewątpliwie pisarz rękopisu chciał w ten sposób powiedzieć, że jest to tylko część statutów, albo miał zamiar zaznaczyć, że podaje same tylko postanowienia, jak to wówczas nieraz było w zwyczajach, z pominięciem wstępu przy statutach zwykłego, opowiadającego o celu i składzie synodu, tudzież zakończenia, obejmującego datę, jeżeli już we wstępie nie była wyrażoną, jednym słowem, że skrócił cały akt, zatrzymując treść główną a opuszczając protokół aktu.

Czemże więc jest ów zabytek i z jakiego pochodzi synodu? Że jest to zabytek polski, świadczą niewątpliwie polskie słowa, w nim przytaczane, tudzież nakaz modłów za królestwo polskie, króla polskiego i książąt; wspomina on nadto o zwyczajach ludowych w rdzennej Polsce rozpowszechnionych, tak, że w pierwszym rządzie należałoby wnosić, że pochodzi z prowincji metropolitalnej gnieźnieńskiej i że, jak pismo rękopisu wskazuje, datuje się z czasów wcześniejszych, niż połowa wieku XV, a wedle treści wcześniejszych nawet, niż chwila zakończenia Soboru w Konstancji, t. j. r. 1418. Gdybyśmy go chcieli jednak w tym kierunku bliżej określić, napotkamy na nieprzewyciężone trudności. Rozumiejąc nagłówek tego zabytku dosłownie, tak jak go dotąd rozumiano, możnaby wnosić, że jest to może jakaś praca przygotowawcza do Zwodu Trąby, przyjęta na którymś z synodów wcześniejszych, n. p. w Uniejowie w r. 1414²⁾, lecz i ten domysł upaść musi. Pomnik ten bowiem tak wybitnie różni się od owej kodyfikacji z r. 1420,

jak i od brzmienia wszystkich znanych statutów prowincjonalnych gnieźnieńskich z lat 1233 do 1420, że absolutnie z nimi w żadnym nie pozostaje związku. Trzebaby chyba przyjąć, że jest to zabytek znacznie wcześniejszy, z XII lub nawet XI wieku, jak gdyby dawne frankońskie Capitula episcoporum, a przemawiałyby za taką hipotezą mogły różne okoliczności. Naprzód treść szeregu postanowień, które widocznie dotyczą stosunków organizacyjnych kościelnych w szczegółach niewykształconych (brak wzmianek o archidjakonach, dziekanach, kapitułach), następnie brak jakiegokolwiek postanowień dotyczących się sporów ze świeckimi, czy to na temat dziesięcin, patronatu, czy forum duchownego, tak jak gdyby w tem terytorjum kwestje takie jeszcze na zewnątrz wyraźnie nie wystąpiły. Wreszcie i sam rękopis mógłby nasunąć pewne tego rodzaju domysły. Wspomniałem bowiem wyżej przy opisie rękopisu, że część, obejmująca odpis pisma św., kończy się listami arcyb. mogunckiego Rabana Maura z IX wieku, sądziłby więc można, że odpis został sporządzony z jakiegoś dawnego rękopisu z XI lub XII wieku i że w nim na ostatniej wolnej karcie spisano statuty gnieźnieńskie z tego czasu, które pisarz, odpisując cały rękopis, również odpisał. Argumenty te jednak nie wystarczają mojem zdaniem do przyjęcia tej tak bardzo na pozór nęcącej hipotezy.

Sam rękopis przedewszystkiem nasuwa równocześnie pewne wątpliwości. Pomiędzy listami Rabana Maura bowiem a naszym pomnikiem znajduje się 36 kart, na których pisarz pomieścił, oprócz traktatu o spowiedzi, Disputacio Hieronima z Pragi, niewątpliwie z XV wieku pochodząca, a brak wszelkich podstaw do przypuszczenia, że karty te są źle wszyte lub oprawione i że pierwotnie listy te od naszego pomnika nic nie przegradzało. I treść postanowień również nie dozwala się ludzi myśla, że mamy przed sobą tak dawny zabytek ustawodawstwa naszego kościoła.

Pominąwszy już wyrażenia o Królestwie polskiem i o królu, któreby chyba tylko do XI wieku odnieść można, wnioskowi podobnemu sprzeciwiałyby się wzmianki o zbiorze Klemensa V, o Soborze w Konstancji, o Husie, o modłach o przywrócenie jedności w kościele, co się widocznie wielkiej schizmy pa-

pieskiej tyczy. Nadto postanowienie o chrzcie dzieci jeszcze nieurodzonych porusza zagadnienia, które na Zachodzie dopiero ku końcowi wieku XIII roztrząsają synody (n. p. synod w Rhodéz 1289 lub w Trewirze 1310) a podobnie postanowienia o odprawianiu dwóch mszy przypominają zbyt ustępy z Dekretu Gracjana (c. 53 D. I de cons.) lub z dekretaljóv Grzegorza IX (c. 3 i 12 XIII, 41). Poczytywanie zaś tego wszystkiego, jak również wzmianki o dziele Quolibet Henryka z Gandawy († 1293), za interpolację późniejszą nie dałoby się naukowo uzasadnić.

Wszelkie poruszone tu wątpliwości odpadną jednak zupełnie, jeżeli zabytek ów uznamy nie za pomnik ustawodawstwa prowincji gnieźnieńskiej, lecz drugiej w granicach państwa polskiego wówczas istniejącej prowincji, t. j. lwowskiej.

Ten dość prymitywny i nieurządzony jeszcze w szczegółach stan administracji kościelnej, brak zatargów ze stanem szlacheckim, wreszcie troska o należyte odprawienie funkcji duchownych i wyplenienie zabobonów, to wszystko odpowiada w zupełności stosunkom, jakie wówczas wśród kościoła łacińskiego w metropolji lwowskiej, tak niedawno utworzonej, istniały. Rozumowaniu temu możnaby wprawdzie wytknąć, że w poszczególnych postanowieniach naszego pomnika niema żadnej wzmianki o ruskiej ludności greckiego wyznania i o wzajemnych z nią stosunkach, lecz zarzut ten nie posiada donioślejszego znaczenia z tego względu, że nie wiemy, czy zabytek ów podaje ogół wszystkich postanowień, czy tylko ich fragment, a powtóre, że we współczesnych statutach diecezji przemyskiej z r. 1415 niema również żadnej podobnej wzmianki, a w późniejszych czterech synodach chełmskich z połowy wieku XV znalazły się tylko dwa drobne podobne postanowienia³⁾. Widocznie ówczesne statuty łacińskiego kościoła na stosunki z ludnością ruską jeszcze bliższej uwagi nie zwracały, gdyż ludność polska i niemiecka, do kościoła łacińskiego należąca, była od tantej obyczajowo i społecznie ściśle odgradzona, a sprawa misyj czy unji jeszcze wówczas bliżej się nie skryształizowała.

Za odniesieniem tego zabytku do prowincji lwowskiej przemawia także i rękopis, który, jak zaznaczyliśmy, należał do osoby w diecezji przemyskiej mieszkającej.

Widocznie właściciel rękopisu sporządził dla własnego użytku odpis obowiązujących w jego diecezji statutów prowincjonalnych, a bliżej ich nie oznaczył, gdyż były to wtedy pierwsze i jedyne statuty tej metropolji, po przeniesieniu katedry metropolitalnej do Lwowa (1414) wydane.

Mając to wszystko na względzie, nie trudno będzie oznaczyć datę tych statutów, a posłużą ku temu dwa już wyżej wspomniane ich postanowienia (31 i 32). Wypływa z nich, że statuty owe sformułowano w czasie soboru w Konstancji po potępieniu Husa (6 lipca 1415) a przed wyborem Marcina V (11 listopada 1417), gdy zaś weźmiemy jeszcze na uwagę, że ówczesny arcybiskup lwowski bawił w r. 1417⁴⁾ przed listopadem, jako wysłannik soboru, na Żmudzi, przeto synod, na którym te statuty uchwalono, odbył się w czasie od połowy r. 1415 do pierwszej połowy 1417.

Do takiego wyniku doprowadziło nas ścisłe logiczne rozumowanie na podstawie tych danych, które przytoczyliśmy. Czy jednak wniosków tych nie obala fakt, że nasze statuty znalazły się niemal w całości w statutach diecezjalnych biskupa poznańskiego Andrzeja z Gosławic około r. 1420 wydanych? Czy więc nie należałoby raczej, pomimo wyżej przytoczonych argumentów, przypuszczać gnieźnieński początek tych statutów, lub co więcej poczytać je tylko za część lub przeróbkę tekstu statutów poznańskich, oznaczoną mylnie przez przepisywacza jako skrócone statuty prowincjonalne zamiast jako statuty poznańskie?

Omówieniem krytycznem statutów poznańskich biskupa Andrzeja zajął się przed paru laty ś. p. Zachorowski w jednej z ostatnich swych prac: Studja z historii prawa kościelnego i polskiego, omawiając synody diecezjalne w latach 1423—1427. Jako datę powstania tych statutów przyjął rok 1423 jako prawdopodobny i starał się wykazać, że statuty poznańskie opierają się na statutach włocławskich z r. 1402, na Zwodzie Trąby i na prawie powszechnem, a nie znając źródła, zaliczył wszystkie postanowienia, które w naszym zabytku się mieszczą, do postanowień oryginalnie przez biskupa Andrzeja sformułowanych. Całe zaś statuty poznańskie ocenił pod tym kątem widzenia,

że były one wynikiem programu reformy kościelnej synodu prowincjonalnego w Łęczycy w r. 1422.

Nie wdając się w poglądy tej pracy co do znaczenia owego synodu prowincjonalnego, musimy stwierdzić, że praca ta, znakomicie pomyślana i przemyślana, jest jednak przykładem, jak trudno pomimo najlepszej metody naukowej i bystrości sądu przy niedostatecznym materiale źródłowym budować wnioski, któreby się na dalszą metę ostać mogły. Na podstawie właśnie obu tych pomników, które obecnie ogłaszamy, a których ś. p. Zachorowski nie miał w ręku, musi cała jego praca ulec gruntownej rewizji. Przedewszystkiem należy zaznaczyć:

a) że źródłem statutów poznańskich nie tyle były statuty wrocławskie, ile owe statuty łęczyckie przez Mikołaja Kurowskiego dla diecezji gnieźnieńskiej wydane a na podstawie tamtych opracowane, i że biskup Andrzej nie mógł być, jak sądzono, autorem owych statutów wrocławskich, gdyż byłby z nich o wiele więcej korzystał i nie szukał źródeł dalszych, skoro te statuty i dla diecezji gnieźnieńskiej były wystarczające;

b) że źródłem ich nie był wcale Zwód Trąby, lecz że te ich postanowienia, które są zgodne z kodyfikacją Trąby, albo polegają wprost na dawniejszych statutach prowincjonalnych gnieźnieńskich, a zwłaszcza na statutach legata Filipa z Fermo (art. VII, XVIII i XXVII), albo na statutach łęczyckich (art. I, IV, VIII, XV i XX), albo na statutach z kodeksu Oss. 1627, a tylko jeden art. II, częściowo zgodny ze Zwodem Trąby, może pochodzić z jakiegoś obu tym pomnikom wspólnego nieznanego źródła;

c) że ponieważ żadnej wyraźnej zawisłości pomiędzy statutami poznańskimi a kodyfikacją Trąby niema, pochodzą one prawdopodobnie z czasu przed wydaniem tej kodyfikacji, a więc najpóźniej dopiero z r. 1420.

Głównem ich źródłem natomiast, poczynawszy od art. XXV, a raczej od ostatniego postanowienia art. XXIV, aż do końca do art. LVIII, są statuty z kodeksu Oss. 1627, które jako lwowskie oznaczyliśmy. Statuty te tu i tam niemal dosłownie się powtarzają, ale przecież są między nimi różnice pewne i to, jak sądzę, niektóre z nich zasadnicze. W statutach poznańskich

zmieniono przede wszystkim redakcję naszych statutów: w c. 23 wymieniona niedziela Letare zamiast Judica, art. XXXV; w c. 24 opuszczono słowo parlamenta, art. XXXIV; w c. 29 rozszerzono znacznie tekst, dodając także ustęp o pismach oficjałów biskupich, art. XVI; c. 4 i 34 przerobiono zupełnie w art. V, podobnie c. 41 w art. XLVIII, c. 46 w art. I, a c. 54 w art. IV; pominięto dalej zupełnie c. 21, 26 i 32, a natomiast pomiędzy c. 51 a 52 naszych statutów wtrącono nowe, może oryginalne postanowienie: De ovatione scolarum jako art. LVI. Te zmiany nie są wcale przypadkowe, przez błędne przepisywanie kopistów spowodowane, ale są zmianami celowymi, wywołanymi odrębną redakcją samych statutów. Zdaje się bowiem nie podlegać wątpliwości, że zmiany tekstu w c. 23, 24, 29 o pieczęciach plebanów i 41 o absolucji od ekskomuniki, tudzież pominięcie zupełnie c. 21, wymieniającego bóstwa pogańskie, a dodanie w statutach poznańskich art. LVI o zwyczajach żaków, dadzą się jedynie tylko wytłumaczyć stosunkami lokalnymi, to jest zupełną odrębnością miejsca powstania jednej i drugiej redakcji. Lecz nie tylko co do miejsca, ale także i co do czasu powstania redakcje te się różnią. Świadczy o tem wymownie opuszczony w statutach poznańskich c. 32, polecający odbywanie co soboty procesji na intencję usunięcia schizmy w kościele i na intencję powodzenia Królestwa polskiego, króla i książąt. Został on widocznie sformułowany, jak wyżej zaznaczyliśmy, przed wyborem Marcina V, który schizmę usunął, więc go w statutach poznańskich, wydanych dopiero po powrocie biskupa Andrzeja ze soboru w Konstancji, kiedy schizma już była usunięta, opuszczono. Pominięto jednak i dalszą część tego postanowienia o modłach za państwo, króla i książąt dla tego, bo w obrębie prowincji gnieźnieńskiej takie modły były zdawna przepisane i w księgach liturgicznych zaznaczone, natomiast w prowincji lwowskiej, która właściwie dopiero od zjazdu Jagiełły z Zygmuntem luksemburskim w Lubowli w marcu 1412 bezspornie do Polski należeć miała, postanowienie takie musiało być wyraźnie wydane i na synodzie usankcjonowane.

Statuty więc z ręk. 1627 były nie tylko gdzieindziej zredagowane, ale były nadto wcześniejsze od statutów poznańskich.

Dodać przytem należy, że statuty poznańskie, co już zauważył wydawca ich, prof. Heyzmann, widocznie nie są dziełem jednej ręki: »biorąc wzgląd na wysoki stopień nauki biskupa Jędrzeja Laskarego, zataić nie możemy powątpiewania, czy też podane tu statuty tego biskupa rzeczywiście wyszły z rąk jego zupełnie w tej właśnie formie, w jakiej je w rękopisach znajdujemy; wątpliwość ta nasuwa nam się mianowicie z powodu dziwnego systemu, z jakim się tu przy ugrupowaniu pojedynczych statutów spotykamy. Statuty n. p. traktujące o tej samej materji, a więc uzupełniające się nawzajem, porozrzucane są po całym zbiorze...« My jeszcze dodać możemy spostrzeżenie, że w samej redakcji statutów poznańskich na pierwszy rzut oka uderza różnica pomiędzy stylizacją art. I do XXIV a następnych; tamte stanowią jakby całość w sobie zamkniętą, te zaś jakgdyby dodatki. Idąc za przedmową biskupa Andrzeja: »*infrascripta statuta nostra addentes statutis praedecessorum nostrorum*«, możnaby chyba wnosić, że ten dodatek to są właśnie owe dawne statuty biskupów poznańskich, lecz i ten wniosek niema źródłowego oparcia, bo nie mogłyby one pochodzić z czasu między r. 1394 aż do objęcia rządów przez biskupa Andrzeja, gdyż wtedy zasiadali właśnie na stolicy poznańskiej Mikołaj Kurowski, Wojciech Jastrzębiec i Piotr Wysz, więc jakieś reminiscencje znanej ich pracy ustawodawczej musiałyby się na tych statutach odbić, tymczasem żadnych podobnych śladów nie znajdujemy, a nadto, co ważniejsze, wzmianka o Husie w statutach wyklucza tembardziej ich powstanie w tym czasie.

Trzebaby chyba przyjąć, że te statuty jako poznańskie są dawniejsze, że datują się z czasu przed r. 1394, lecz że następnie gdzieindziej zostały przerobione po r. 1415 i że tę przeróbkę zamieścił biskup Andrzej w swojej redakcji; w każdym razie zaś tak, jako one się przedstawiają w rękopisie Oss. 1627, pochodzą albo z innej djecezji, albo z innej prowincji. Jak wiemy, każda z djecezji polskich, gdzie rząd kościelny był należycie urządzony, posiadała swe statuty zupełnie odmienne, w końcu wieku XIV i początku wieku XV sformułowane, z wyjątkiem lwowskiej; prowincja gnieźnieńska pracowała wtedy nad kodyfikacją statutów prowincjonalnych; pozostaje więc tylko jedyna

ewentualność, że właśnie we Lwowie nasz zabytek został ułożony, tem bardziej, że przemawia za tem pochodzenie rękopisu, w którym się on mieści. Wątpliwość mogłaby tylko zachodzić pod tym względem, czy są to statuty diecezjalne czy prowincjonalne lwowskie. Uznaliśmy je jako prowincjonalne, polegając na nagłówku ich w rękopisie. Nagłówek ten, wypisany czerwoną farbą bardzo wyraźnie i starannie: »Statuta provincialia breviter«, nie budzi żadnej wątpliwości a początek statutów zdobi ładny czerwony inicjał. Powołano wprawdzie w tekście statutów dwukrotnie statuty prowincjonalne (c. 10 i 54), tak jak gdyby one same były diecezjalnymi, lecz może to jest zwrot stylistyczny, który właśnie tyczy się tych samych statutów prowincjonalnych a nie innych przedtem w arcybiskupstwie lwowskim lub halickim wydanych.

Skąd jednak mogły się te statuty dostać do statutów poznańskich? Zapożyczanie się wzajemne na polu ustawodawstwa średniowiecznego kościelnego było rzeczą zwykłą. Mogła kodyfikacja Trąby brać całemi ustępami materiał ze statutów mogunckich lub praskich, mógł też Laskary sięgnąć do statutów lwowskich, tem bardziej, że prowincja lwowska weszła w skład nowej prowincji prymacjalnej gnieźnieńskiej, i na synodzie łączącym z r. 1422 była zdaje się reprezentowana już »universa Polonica ecclesia« (Długosz, Hist. IV, str. 288—289); nie jest też wykluczoną możliwością, że statuty lwowskie były rzeczywiście przeróbką dawnych z XIV wieku statutów poznańskich, którą znowu biskup Andrzej zużytkował, źródłem bowiem tych statutów z rękopisu 1627 ani ich redaktora nie znamy.

Kiedy się odbył synod lwowski, na którym statuty te wydano, nie można przy dzisiejszym stanie źródeł bliżej oznaczyć. W dawniejszych pracach moich podałem wszystkie wiadomości o zjazdach lub synodach lwowskich z wieku XV, jakie dotąd znaleźć mogłem, a są to: zjazd z 19 czerwca 1406 jeszcze z czasów metropolji halickiej (Jakób Strepa, str. 110, dodatki nr. X), zjazd z 28 września 1419 (Założenie biskupstwa łańcubskiego w Kamieńcu podolskim, str. 28) i synody z lat 1437—1447 (Gazeta kościelna 1908 nr. 44, Kilka szczegółów o synodach lwow-

skich z w. XV); żadnych natomiast śladów synodu w czasie między r. 1406 a 1419 nie udało mi się odszukać.

Ogłaszając obecnie ów zabytek z rękopisu Oss. 1627, przynoszący do dziejów ustawodawstwa metropolji lwowskiej, tudzież ustawodawstwa diecezji poznańskiej, nowe wiadomości, dodajemy zarazem wyjęty z tego samego rękopisu, chociaż na dalszych kartach zamieszczony, okólnik biskupa przemyskiego Macieja o lichwie. Dokument to nietylko interesujący pod względem kanonistycznym, lecz również rzucający wiele światła na stosunki ekonomiczne w Polsce, podobnie jak bulla Marcina V z r. 1425, zamieszczona w Corpus iuris canonici w zbiorze Extravagantes communes, a wywołana stosunkami istniejącymi w diecezji wrocławskiej i w sąsiednich ziemiach polskich⁵⁾. W Polsce ówczesnej w czasach wzrastającego dobrobytu i rozwoju gospodarczego zagadnieniami dotyczącymi lichwy żywo się zajmowano, zajmował się też niemi widocznie pierwotny właściciel naszego rękopisu, skoro odpisał sobie także postanowienie »de usuris« z statutów diecezjalnych przemyskich z r. 1415. Zaznaczyć przytem musimy, że te statuty biskupa Macieja tak w kierunku postanowień o lichwie, jak i pod innym względem, wskazują na pewien związek myśli ze statutami prowincjonalnymi, które ogłaszamy. Stwierdza to zwłaszcza porównanie ustępu De mendicantibus statutów przemyskich (Ulanowski l. c. str. 372) z ustępem 51 statutów lwowskich.

Przypiski.

¹⁾ Rozprawy wyd. filolog. T. 24 str. 326.

²⁾ Po owym synodzie w Uniejowie w jesieni 1414 wogóle zdaje się żadnych statutów nie uchwalono (Korytkowski, Arcybiskupi gnieźnieńscy II, str. 19); nie odbył się prawdopodobnie aż do czerwca 1418 żaden synod prowincji gnieźnieńskiej, gdyż arcybiskup bawił na soborze w Konstancji. Również nie posiadamy wiadomości o żadnym synodzie diecezjalnym gnieźnieńskim w tych czasach, a gdyby się nawet jakiś odbył, trudno przypuścić, aby po wydaniu tak niedawno w Łęczycy obszernych statutów układano nowe o treści mniej dokładnej. Zresztą

statuty te wogóle nie są w niczem podobne do znanych statutów diecezjalnych gnieźnieńskich.

³⁾ W rękopisie Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu II H. C. 11. Statuty te, dotąd nie wydane, opracowuje Ks. Prof. Fijałek.

⁴⁾ Cod. epist. saec. XV, T. II, nr. 78; zaznaczyć jednak musimy, że wedle dokumentu Akta gr. i ziem. IV nr. 36 bawił arcybiskup 18 sierpnia we Lwowie.

⁵⁾ Extrav. com. ks. III tyt. V. c. 1. W tekście wydań Corpus iuris canonici należy poprawić w ustępie »grossorum Pragensium nummi polomaei« (wydanie Friedberga str. 1270 wiersz 20 od góry) to ostatnie niezrozumiałe słowo na »polonici«, chodziło tu bowiem właśnie o ziemię, na których moneta polska była w obiegu.

1.

Statuta provincialia breviter ¹⁾.

(1) Videant curati et rectores animarum, ut sint suis ovibus fideles, custodiam die et nocte agentes circa sibi commissa.

(2) Item quia baptismus est omnium sacramentorum fundamentum, igitur infantulos quanto sicius baptisate: In nomine Patris et filii et Spiritus S. et instruite laycas personas et presertim mulieres, ut si aliquam periclitari contigerit in partu et forte puer non egrederetur ex toto, dum caput emineat, baptisate: In nomine patris et f. et s. s. Et si aliquod aliud membrum quam caput de materno utero egressum fuerit, baptisetur in nomine p. et f. et s. s. Et ita sit anima in illo membro sicut et in capite. Et in contingentibus cercius eligatur. Et si casus se obtulerit, quod extranee persone non adessent, extunc parentes baptisent in nomine p. et f. et s. s. Nec propter hanc necessitatem matrimonio irrogabitur aliquod impedimentum; caveant parentes, ne extra casum necessitatis baptisent maliciose.

(3) Item arceatis subditos, ut post baptismum pueros doli capaces procurent per episcopum confirmari.

(4) Item ut subditi semel in anno ad minus confiteantur omnia sua peccata proprio sacerdoti et procurent se eukaristie sacramento ad festum pasche.

(5) Item in confessionibus non queratis pecunias et spoliare homines, psalteria confitentibus et missas iniungendo, quia ex fomite cupiditatis hec procedere videntur, ut per hoc pecunias extorqueant.

¹⁾ Nie podaję tu odmian ze statutów poznańskich, gdyż te dwie redakcje zbyt się od siebie różnią.

(6) Item penitencias ¹⁾ per superiores confessores iniunctas non relaxatis, ut compertum est aliquos propter pecunias vel aliquod temporale lucrum hoc fecisse.

(7) Item quia ex consuetudine prava communis populus villarum ymmo et aliquarum civitatum consueverunt primo querere confessiones et penitencias post balmas (sic) id est dominicam palmarum, ubi tunc sacerdotibus divinis officiis et horis canonicis occupatis populus negligitur, cum ipsi sacerdotes non sufficiunt eos expedire, ymmo nec sic sero confitentes possunt sese ²⁾ digne ad eukaristie percepcionem preparare, quapropter incitetur et arceatur populus statim post initium XLme primo confiteri et secundo circa medium XLme et ultimo circa palmas et ante sumpcionem corporis Christi agni pascalis.

(8) Item ad missarum solemnias et officia se disponant sacerdotes cum aparatu actualis devocionis ne indevoti accedant et quod ante celebracionem nil sumant nec de medicinis vel appotecis.

(9) Item in die Nativitatis Christi volens celebrare duas vel tres missas non capiat ablucionem in prima, si vult celebrare secundam, nec in secunda, si vult celebrare terciam, sed statim post sumpcionem calicis abluciones, quot fecerit, ministro det, alioquin si quid sumpserit de aqua vel vino vel alia re post sumcionem eukaristie, statim reddit se inabilem ad aliam missam celebrandam.

(10) Item prohibetur sub pena excommunicacionis ipso facto in statutis provincialibus, ne quis sacramentum [262v] preter diem Nativitatis Christi sumat (sic) aut presumat una die plures missas dicere; non tamen est contrarium sacris canonibus et preter diem Nativitatis Christi, qui in certis casibus duas missas celebret et hoc necessitate exigente unam pro defunctis, aliam de die, eciam id potest fieri propter necessitatem peregrinorum, hospitem comeantium et infirmorum et forte propter necessitatem nupciarum, ubi tempus laberetur, et secundum Hostiensem ³⁾ quando propter raritatem clericorum

¹⁾ Ms. pecunias. ²⁾ Ms. esse. ³⁾ Głosny dekretalista Henryk de Segusia kardynał biskup z Ostji († 1271). Powołanie to dotyczy zapewne jego dzieła *Lectura in Decretales Gregorii IX*.

vel paupertatem ecclesiarum quando due ecclesie uni concedantur. Non tamen celebret ultra duas missas preter festum Nativitatis domini. Semper tamen sacerdos celebrans sit ieiunus sic, quod post medium noctis nihil sumat de cibo vel potu, ymmo nec de aliqua confectione vel electuari (sic)

(11) Item celebrans non acceleret legendo, sed morose legat et verba proferat et studeat pro posse, ut sit attentus ad ea, que legit, presertim circa verba consecracionis et horas legant morose.

(12) Item post sumpcionem corporis Christi non cito spumatis nec eciam comedatis.

(13) Item cum preparatis calicem in misse officio, modicum de aqua apponatis et vix, quod debilius fuerit vinum, tanto minus de aqua est apponendum.

(14) Item prohibeatis columbaciones nocturnas in festo S. Stephani (26 grudnia), cum illa nocte homicidia, furta et plura mala committuntur.

(15) Item in vigilia¹⁾ Nativitatis Christi prohibentur ludi et supersticiose opinionis (sic), que prohdolor in hac patria vident.

(16) Item supersticiose benedictiones et mendose, que non habent in sacris scripturis fulciamentum, prohibentur.

(17) Item omnes incantaciones et signanter que consueverunt fieri de nocte in vigilia sanctorum Philippi et Jacobi apostolorum (30 kwietnia).

(18) Item doceatis populum, quod in carnisprivio statim post cenam primam non comedant carnes nec lacticinia, ymmo nec eciam alia cibaria, quia statim ieiunium incipit XLme post primam cenam. Et hoc idem intelligendum est de quolibet die alio, post quem sequitur alia dies ieiuna.

(19) Item quod multe incantaciones et supersticiones consueverunt fieri carnisprivio, arceatis populum vestrum a talibus desistere, a dissolutionibus effrenate consuetudinis, ut viri mulierum vestibus nec mulieres virorum vestibus utantur.

(20) Item prohibeatis, ne feria secunda et tertia post festum Pasche masculi feminas et femine masculos presumant pro ovis et aliis muneribus depactare vulgariter dingovacz, nec ad aquam

¹⁾ Ms. vilia.

trahere, cum tales insolencie et stringulaciones non sunt sine gravi divini nominis offensa, cum in die Pasche vel circa hoc tempus sunt eukaristie sacramento procurati, igitur sint solliciti, qualiter in omni devocione et disciplina morum se custodiant et reservent.

(21) Item prohibeatis plausus et cantilenas, in quibus invocantur nomina ydolorum lado y leli yassa tija, que consueverunt fieri tempore festi Penthecosten, cum revera Christi fideles tunc debent [263r] deum invocare devote¹⁾, ut ad instar apostolorum valeant accipere spiritum sanctum, quem non ex actibus demoniorum merebuntur accipere, sed ex fideli catholice fructuose (sic).

(22) Item prohibeant commessaciones et ebrietates, cum secundum apostolum tales regnum dei non possidebunt et presertim in festivitatibus Penthecostorum et nativitatis domini et aliis festis, sed ut divinis officiis sint intenti.

(23) Item prohibeatis, ne in dominica Iudica alias Byala Nijedzela supersticiosam consuetudinem observent offerentes quandam ymaginem, quam mortem vocant et in lutum postea proiciunt, quia non carent huiusmodi facta supersticionis.

(24) Item prohibeatis, ne in ecclesiis fiant parlamenta, coluciones, susurraciones, sed ea fiant in ipsis ecclesiis, ad que sunt consecrate.

(25) Item hortentur, ut omnes qui XXti unum annum expleverunt, ut ex toto XLmam ieiunent sub pena peccati mortalis, nisi adeo fuerint pauperes, quod non habuerint, quo plene semel in die possent refici vel debiles nimis vel gravibus laboribus occupati, quos non possunt ad aliud tempus differre, ut quia parvulos habent, quibus tenentur de necessariis providere et qua die non laborarent, eadem nec ipsi nec pueri haberent quod ad manducandum inde.

(26) Item sacramenta sub bona custodia et firme teneantur et reserventur.

(27) Item quilibet habeat inventarium, ut constare possit, quando de beneficio se intromisit et quantum percepit et apparere possit, an sit utilis rector bonorum ecclesie.

¹⁾ Ms. de nocte.

(28) Item quando contingeret aliquem infirmari ex vobis, statim pro duobus vicinioribus plebanis infirmus dirigat, ut isti bene procurent eum sacramentis et bona temporalia conscribant et sub eorum custodia seu tucione (sic) consistant.

(29) Item quilibet sigillum quilibet (sic) habeat eciam notum pro execucionibus faciendum.

(30) Item supersticiosas consuetudines, que consueverunt fieri circa funera, prohibeatis.

(31) Item detrahentes concilio generali, dampnantes eius facta et Hus iustificantes ipsos denunciate excommunicatos.

(32) Item processiones facite omni feria sexta pro unione ¹⁾ Sancte matris ecclesie et pro bono statu regni polonie ac pro salute regis et principum etc.

(33) Item predicato omni festo evangelium vel epistolam vel aliam sacram scripturam, quia secundum Henricum de Gandowo Quotlibeto XIII ²⁾ curatus non predicans populo est in peccato mortali.

(34) Item instruite populum dominicam oracionem et symbolum apostolorum, decem precepta domini, peccata mortalia declarate subditis vestris.

(35) Item divina officia missarum dominicis diebus et festivis apto tempore sub cantu agantur et quod parochiani in suis ecclesiis circa divina fuerint et alias ecclesias non inquirent ex contentu, nisi subsistat causa.

(36) Item nullomodo celebrare presumatis in aceto vini, quia non fieret calicis consecratio.

(37) Item postquam sumpseritis sanguinem Christi, non tegatis calicem cum panno seu capsula, quo sordes [263v] manum, oculorum, faciei et aliorum membrorum absterguntur, sed habeatis pannum specialem circa calicem, quo calicem tergatis.

(38) Item post sumpcionem sacre eukaristie bene mundatur corporale et cum patena; si relique species fuerint, tollantur et sumantur.

¹⁾ Ms. vincione. ²⁾ Wybitny teolog i filozof XIII wieku Henryk z Gandawy archidjakon z Tournai. Jego powołane tu dzieło Quodlibeta było bardzo rozpowszechnione i później kilkakrotnie drukowane (1518, 1613).

(39) Item cum infirmos visitatis, non facietis moram comedendo vel bibendo, sed quanto cicius revertamini cum corpore Christi et si quid vobis datum fuerit, recipiatis.

(40) Item in viaticis fractis non celebretis.

(41) Item nullus absolvat presbiterum vel alium in sacris constitutum dyaconum, subdiaconum fornicatorem, nisi habeatis auctoritatem episcopalem.

(42) Item alienos parochianos sine licentia proprii sacerdotis vel domini episcopi confessiones non audiat, nisi sit causa necessitatis.

(43) Item infirmos vestros visitate et exhortamini eos, ut quanto cicius confiteantur et procurent se sacramentis et ne expectent ad extremum, cum nec tunc loqui possunt.

(44) Item absolvatis in extremis laborantes ab omni vinculo excommunicacionis maioris, sive sit hominis sive canonis, et sic absolutis sepultura ecclesiastica non est deneganda eis, nisi forte processus iudicis prohibeat sepulturam, proviso tamen, ut fiat satisfactio, pro quæ fuit excommunicatus sive fuerit in solvendo, et si convaluerit et non curaverit obedire mandatis ecclesie sancte, reducatur in eum prior sententia.

(45) Item pro sepulturis et aliis sacramentis nichil exigatis, sed post sepulturam et alia sacramenta, si quid de consuetudine laudabili fuerit exigendum, exigatis.

(46) Item usurarios notorios non sepeliatis in cimiteriis vel ecclesiis, [qui] sine penitencia decesserunt, cum tales constat ex facto dampnatos esse in peccato mortali, sicut igitur non sunt sacramentis, nisi petant et satisfacere velint, procurandi, alias sepelientes per clementinam¹⁾ sunt excommunicati. Hoc ipsum servate circa excommunicatos publice vel nominatim interdictos.

(47) Item matrimonia non authorisetis in locis secretis et privatis, sed in ecclesiis vel ante fores ecclesie et inquirentes de impedimentis matrimonii contracti.

(48) Item non copuletis matrimonialiter nisi eos, qui sunt apte etatis ad matrimonium contrahendum, puta masculos an-

¹⁾ c. 1 Clem. III. 7.

norum XIII et feminas XII, sponsalia vero in etate septennii contrahi possunt.

(49) Item alienas oves non copuletis matrimonialiter, quia pluries copulantur non copulandi et pericula gravia exinde oriuntur.

(50) Item peregrinos sacerdotes ad executionem divinorum officiorum et cure pastoralis non assumatis, nisi fuerit cum litteris dimissorialibus et receptoriis.

(51) Item non permittantur clerici superpiliciati publice hostiatim ut consueverunt cum calice mendicare, quia id iuri contrarium et iniquum existit, legitur enim in canone dyaconi XCIII Di¹⁾: »mendicat infelix clericus in plateis et servili operi mancipatus publicum dari [264r] a quolibet petit elemosinam, qui ex eo magis despicitur a cunctis, quo misere²⁾ desolatus iuste putatur ad hanc ignominiam devenisse«.

(52) Item in primis missis novorum sacerdotum non permittentur fieri insolencie et dissolutiones correarum et cantilenarum inhonestarum.

(53) Item prohibeatis nocturnas correas precipue sabbativis diebus et in vigiliis sanctorum Johannis baptiste et Johannis et Pauli (23 i 25 czerwca), cum pluries fornicaciones, adulteria temporibus nocturnis et incestus committuntur.

(54) Item non audiatur missa presbiteri, qui concubinam tenet vel subintroducendam mulierem, quia ipso facto excommunicatus est secundum statuta provincialia.

¹⁾ c. 23 D 93 Ms. XC Di III. ²⁾ Ms. commissis.

2.

**Processus per dyocesim contra usurarios
promulgatus.**

Mathias dei gracia Episcopus Premisliensis universis et singulis ecclesiarum parochialium rectoribus necnon advocatis, scultetis ac laycorum iudicibus per civitates et dyecesim nostram ubilibet constitutis salutem in domino. Novum genus turpissimum ymmo dampnabile ut ¹⁾ intelleximus usurarum in episcopatu nostro inolevit animas dampnandas et miserabiliter detrudens et quamplurimos ad inopiam intollerabilem lamentabiliter deducens, quod dolenter ferimus et moleste. Sunt etenim, qui plus ceteris in temporalibus habundant, qui videntes alios et considerantes minus habentes urgeri in necessariis aliquibus, emunt ab ipsis mensuras aliquot sub certo numero siliginis aut tritici aut alterius grani frumenti pro levi pecunia segetibus adhuc in agro stantibus atque crescentibus, et dum frumenta cuiuscunque grani fuerint, que emerunt, ad maturitatem deducta et tritulata extiterint, totidem mensuras siliginis aut tritici aut alterius grani frumenti a venditoribus recipiunt cum mensura frumenti cuiuscunque grani, tunc in triplo vel quadruplo plus solvit, quam se pecunia extendit, pro qua mensura siliginis aut tritici a venditoribus comparant. Sunt eciam nonnulli, qui frumenta, cuiuscunque grani extiterint, occasione longioris termini seu spacii solucionis pro minori pecunia vendunt, quam tunc temporibus predicta frumenta in foro communi tunc comparantur, prout huiusmodi contractus fiebat, et per hos modos

¹⁾ Ms. et.

stubam pauperum evacuant ipsosque cogunt liberis derelictis a uxoribus profugere alia loca ipsis minus apta. Hoc genus dampnabile usurarum amplius ferre non valentes, vobis ecclesiarum rectoribus et ex vobis cuilibet precipimus et mandamus, quatenus quilibet parochianos suos publice hortetur et moneat sub pena excommunicationis, quam in ipsos ferimus, si secus fecerint, ut de cetero a talibus contractibus usurariis cessent et desistant infra spacium unius mensis a die monitionis, per vos et quemlibet vestrum ad hoc per ipsos, qui huiusmodi contractibus usurariis gravatos se asseruerint, fuerit requisitus seu fuerint requisiti, ipsis faciendo, ut pecuniam venditoribus restituant, quam ab ipsis receperunt ultra ipsorum pecuniam capitalem. Vobis vero advocatis, scultetis ceterisque locorum iudicibus pari modo precipimus et mandamus sub pena excommunicationis, quam in vos et quemlibet ex vobis monitione canonica premissa ferimus, si mandatis nostris non parueritis, ut contractus usurarios supradictos sive causas usurarias quaslibet iudicare minime presumatis, cum cause usurarie quemadmodum decimales et matrimoniales ad examen nostri iudicii pertinere dinoscantur, in premissis alias non facturi, prout dominicam ultimam ultionem cupitis evitare. Hec presens litera nostra currat de civitate in civitatem et de villa in villam et ad alia loca opportuna. Datum in Premislia ipso die beati Jeronimi confessoris et doctoris egregii (30 września) Anno Domini MCCCCXVI^o.

SPIS TREŚCI.

	Str.
I. Najdawniejsze statuty synodalne archidiecezji gnieźnieńskiej.	
Wstęp	3
A. Data synodu, str. 4. — B. Tekst statutów, str. 11. — Przypiski, str. 14.	
Tekst statutów	19
II. Statuty z rękopisu Oss. Nr. 1627.	
Wstęp	35
Przypiski, str. 45.	
1. Tekst statutów	47
2. Processus per dyocesim contra usurarios promulgatus (Okólnik biskupa przemyskiego Macieja z r. 1416)	54

39786/

12.